

WORKING PAPER č. 17/2010

Interpretační omezení HDP a alternativní ukazatele

Růžena Vintrová

prosinec 2010

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno, e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

Abstract:

The paper concerns the interpretation abilities of GDP indicator and its limits, which could be overcome by using of alternative indicators. The theoretical and methodological issues relate to the results of the international commission on the measurement of economic performance and social progress. The main goal of the study is an analysis of differences between the alternative indicators results in the Central European new member states. The causes of differences in the Czech Republic's international position measured by different indicators – GDP, GNI, NNI, real individual consumption and household's consumption expenditures per capita are explained. The influence of terms of trade on the real gross domestic income development in the Central European countries is calculated and analysed. Information about the USA discussion related to the adequate distribution of globalization results between advanced and developing countries in macroeconomic indicators is presented in the last chapter.

Abstrakt:

Studie se zabývá vypovídací schopností ukazatele hrubého domácího produktu a jeho omezeními, z nichž některá lze překonat používáním alternativních ukazatelů. Teoreticko-metodologická východiska navazují na práci mezinárodní komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku. Její metodologické závěry se aplikují v analýze rozdílných výsledků alternativních ukazatelů v nových členských zemích středoevropského regionu. Zkoumají se příčiny rozdílů v mezinárodní pozici ČR, charakterizované ukazateli HDP, hrubého a čistého národního důchodu a skutečné individuální spotřeby. Propočítávají a srovnávají se rozdílné výsledky zemí EU-5, měřené ukazatelem reálného hrubého domácího důchodu, které jsou ovlivněny vývojem směnných relací. V diskusní poloze je uvedena polemika o relevantním rozdělení přínosů globalizace mezi rozvíjející se a rozvinuté země v makroekonomických ukazatelích, aktuálně probíhající v USA.

Recenzoval: Ing. František Cvengroš, CSc.

1. ÚVOD

V současné době, vyznačující se širokým využíváním informačních technologií, silně vzrůstají nároky na správnou konstrukci statistických ukazatelů a na porozumění jejich obsahu a vypovídacím schopnostem. Klíčovou charakteristikou v ekonomických i širších společenských úvahách je hrubý domácí produkt (HDP). Jde o ukazatel snadno dostupný v běžné statistice jednotlivých zemí, jehož náplň je příslušnými mezinárodními institucemi do velké míry koordinována. V populární publicistice tento ukazatel zcela dominuje.

Při využívání ukazatele HDP jako charakteristiky ekonomického výkonu a sociálního pokroku je nutno respektovat jeho omezení. Komplexní popis skutečnosti vyžaduje různé zorné úhly a celou škálu tomu odpovídajících ukazatelů. HDP je tokovou veličinou, zachycující tvorbu nové hodnoty na určitém území v určitém časovém rozmezí. Nezahrnuje změny přírodního ekosystému ani kvality populace, které jsou významnými faktory udržitelného rozvoje. Neodráží ani plně vytvářený národní důchod dané země a její prosperitu, neboť existují přesuny zisků i mezd mimo dané území. Jediný ukazatel nemůže postihnout všechny aspekty ekonomického rozvoje, tím méně pak širší charakteristiky blahobytu obyvatelstva a sociálního pokroku.

Používání výstižných ukazatelů a znalost jejich vypovídacích schopností se staly natolik významnými, že v nedávné době vznikla speciální mezinárodní komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku (The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress). Úkolem CMEPSP, složené z předních světových odborníků, je navrhnout základní řešení uváděné problematiky.¹ Významným iniciátorem vzniku komise byl francouzský prezident Nicholas Sarkozy. Její základní zpráva – Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (viz CMEPSP, 2009) byla vydána v září 2009, v návaznosti vycházejí další studie a materiály (viz např. Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009).

Následující studie využívá výsledků předchozího metodologického bádání na poli alternativních ukazatelů ve světovém měřítku včetně podnětů uvedené mezinárodní komise. Zaměřuje se na aplikaci nejnovějších metodologických poznatků při hodnocení vývoje rozvíjejících se ekonomik nových členských zemí EU a české ekonomiky zvláště. Navazuje rovněž na předchozí výzkumné práce autorky, věnované danému tématu. Okruh ekonomických ukazatelů se rozšiřuje na některé základní ukazatele vývoje životní úrovně a sociálních podmínek.

¹ Komise je vedena známým americkým ekonomem, nositelem Nobelovy ceny za ekonomii, profesorem Kolumbijské univerzity Josephem Stiglitzem. Hlavním poradcem je profesor Harvardské univerzity Amartya Sen a koordinátorem se stal profesor Jean-Paul Fitoussi z francouzského Ústavu politických studií (IEP, Institut d'Étude Politiques de Paris).

Výchozím podkladem je statistika národních účtů, zachycující návaznost sledovaných ukazatelů.

Po úvodním vstupu se ve druhé kapitole uvádějí teoretická a metodologická východiska, v nichž se ukazují možnosti a omezení ukazatele HDP a jsou charakterizovány alternativní ukazatele. Je zmíněn též specifický problém měření ekonomického výkonu, vznikající při masovém přemísťování výrob do nízkonákladových zemí. Ve třetí kapitole jsou představeny výsledky analýzy alternativních ukazatelů za okruh nových členských zemí EU s bližším zaměřením na středoevropské země (EU-5) a českou ekonomiku. Ve čtvrté kapitole jsou nadhozeny některé otázky ze současné diskuse v USA, týkající se relevantního rozdělení přínosů globalizace mezi rozvíjející se a rozvinuté ekonomiky.²

2. TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

2.1. Možnosti a omezení ukazatele HDP

Hrubý domácí produkt je nejrozšířenějším ukazatelem ekonomické aktivity. Zahrnuje převážně tržní produkci a jen část produkce netržní, takže jej bez dalších doplnění nelze považovat za charakteristiku celkového ekonomického výkonu. Pokud jsou tyto dva aspekty zaměřovány, může docházet k chybným rozhodnutím.

Peněžní ocenění umožňuje snadnou agregaci různorodého zboží a služeb. Pro produkty a služby v *netržní části HDP* však *ceny neexistují* – viz zejména služby veřejného sektoru jako je zdravotnictví, školství, obrana, bezpečnost atd. Běžné oceňování těchto služeb vynaloženými náklady nezachycuje jejich reálný objem, neboť opomíjí změny efektivnosti a růst produktivity práce.

I tam, kde ceny existují, *nevystihují vždy společenský přínos*, pokud např. nezohledňují ekologické náklady, nutné pro nápravu škod na životním prostředí, způsobených spotřebou daného zboží.³ Mnohé stránky života společnosti jsou spojeny s *udržitelností dlouhodobého ekonomického růstu* (sustainability). Probíhá-li současný růst např. při vyčerpávání neobnovitelných zdrojů, pak se sice může zvyšovat současná spotřeba nebo investice, ale děje se tak na úkor zhoršení budoucích výrobních podmínek, tedy dlouhodobé prosperity.

Nový jev nastal při hromadném přemísťování výrob do rozvíjejících se zemí s řádově nižší mzdovou a cenovou hladinou. Při evidenci těchto procesů vzniká problém, jak rozdělit jejich efekty mezi zúčastněné země.

² Autorka děkuje recenzentovi Ing. F. Cvengrošovi, CSc. za cenné připomínky.

³ Nejsou zachyceny ani kladné externality – např. vliv dostavěných dopravních obchvatů měst na úspory nákladů.

Obtížně řešitelným problémem je zachycení *změn kvality*. Existující produkty mizí nebo získávají zcela nové rysy, jako je tomu zejména v informačních a komunikačních technologiích. Mnohé produkty mají komplexní, multidimenzionální kvalitu, která je obtížně měřitelná (viz zdravotní a vzdělávací služby, výzkumné aktivity nebo finanční služby). Nedocenění kvalitativních změn zvyšuje ukazatele inflace, jejich přecenění je naopak snižuje. V časových i prostorových srovnáních je třeba cenové signály posuzovat obezřetně. Pokud neexistuje volný výběr a spotřebitelé nemají transparentní informace, dochází ke zkreslením a dodavatelé mohou prosazovat nerelevantní, zvýšené ceny. Výstražným příkladem nedostatečné transparentnosti mohou být složité finanční produkty z posledního období.

Imputace některých mimotržních činností do HDP pomocí různých odhadů se v národním účetnictví běžně provádí, avšak jiné typicky „nepeněžní“ činnosti zahrnovány nejsou. Ke všeobecně zahrnovaným mimotržním službám patří hodnota bydlení ve vlastním domě. I když zde neprobíhají žádné platby, je tato situace posuzována tak, jakoby vlastník domu platil obvyklé nájemné sám sobě. Tento postup je namísto z hlediska úplnosti a mezinárodní i časové srovnatelnosti, neboť podíl vlastního bydlení v jednotlivých zemích a v jednotlivých obdobích se velice liší. Podíl mimotržních aktivit na HDP je v jednotlivých zemích velmi odlišný. Bez jejich zahrnutí by relace jednotlivých zemí podle HDP a ukazatelů životní úrovně byly jiné než dnes vykazované.⁴

Odhady objemu mimotržních činností jsou organizačně a finančně poměrně náročné, přičemž kvalita údajů je méně spolehlivá nežli u evidovaných aktivit. Z těchto důvodů řada významných činností není do HDP zahrnována. Např. CMEPSP odhaduje, že práce v domácnosti představují zhruba 30 % vykazovaného HDP. Další až 80 % by přibylo, kdyby se ocenil volný čas (viz CMEPSP 2009, s. 23). Není žádoucí, aby tak masivní údaje, získané málo spolehlivými odhady, byly do HDP zahrnovány. Řešením může být doplnění základních účtů s tržní a spolehlivě oceněnou produkcí satelitními účty s ostatními aktivitami, které by měly být přístupné pro hlubší analýzu.

Hlavní závěry mezinárodní komise

Komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku došla k určitým závěrům, které mohou zlepšit existující situaci. Předpokládá to používání správných konceptů (obsahové náplně ukazatelů) i správného postupu jejich měření. Jedním z hlavních poselství komise je přejít *od produkčně orientovaného systému k měření blahobytu* současných i budoucích generací, tj. na systém rozšířených charakteristik sociálního pokroku.

⁴ Např. ve Francii a ve Finsku představují hlavní imputace až jednu třetinu upraveného disponibilního důchodu domácností, zatímco v USA je to jen jedna pětina (viz CMEPSP, s. 23).

Při měření životní úrovně je lépe se soustředit na *ukazatele důchodového typu* (hrubý a čistý národní důchod) a nikoliv na ukazatele vytvářeného hrubého domácího produktu. Materiální blahobyt se vztahuje spíše k ukazatelům národního důchodu, *reálného důchodu* domácností a ke spotřebě. Produkce může totiž expandovat i při snižování důchodů. Týká se to opotřebením fixního kapitálu a důchodových toků vně a dovnitř země, a rovněž rozdílů v ocenění celkové produkce a spotřeby zboží a služeb (míry zatížení nepřímými daněmi).

Změna důrazu neznamená potlačování klasických ukazatelů jako je HDP a ukazatele produkce. Jde pouze o doplnění těchto ukazatelů, které měří především tržní produkci v peněžních jednotkách, pluralitním systémem dalších charakteristik, vztahujících se k ekonomickému blahobytu a jeho udržitelnosti. HDP je užitečný ukazatel, nelze jej však zaměňovat za ukazatel celkového blahobytu a prosperity (well-being). Při všech nedostatcích, týkajících se měření celkového produktu, o něm prakticky víme daleko více než o well-being. Přitom nový systém by měl měřit nejen *průměrný* blahobyt a jeho změny v časovém měřítku, ale i *diverzitu a propojení různých dimenzí*.

2.2. Ukazatele ekonomické úrovně a temp ekonomického růstu v mezinárodním srovnání

Přibližování ekonomické úrovně rozvíjejících se (dohánějících) ekonomik k ekonomikám vyspělým se vyjadřuje pojmem *reálná konvergence*. Mezera v ekonomické úrovni se zužuje v důsledku řady faktorů, z nichž nejdůležitější je předstih v tempech růstu produktivity práce, umožněný přejímáním vyspělejších technologií a dokonalejší organizace výrobního procesu při zapojování do širších integračních struktur v procesu globalizace. Důležitou roli hraje též stupeň využívání existujícího pracovního potenciálu a věkové složení obyvatelstva, které však je hospodářskou a sociální politikou bezprostředně málo ovlivnitelné a lze na ně nepřímo působit jen v delším časovém horizontu.

Tempa růstu HDP na obyvatele ve stálých domácích cenách vs. rychlost konvergence

Rychlost reálné konvergence se obvykle posuzuje podle předstihu v tempech růstu HDP, přičemž tento ukazatel je propočten na obyvatele a je vyjádřen ve stálých domácích cenách. Vzhledem k náplni a způsobu propočtu však tímto způsobem rychlost reálné konvergence nelze plně vystihnout. V různých etapách mohou s větší či menší silou působit některé kvalitativní a strukturální faktory, které tato metoda výpočtu nepodchycuje.

Při mezinárodním srovnávání ekonomické úrovně jednotlivých zemí je základním ukazatelem *hrubý domácí produkt na obyvatele v běžných paritách kupní síly* (viz box č. 1). Na proces reálné konvergence proto mají vliv nejen rozdíly v objemových indexech HDP na obyvatele (měřených ve stálých domácích cenách), ale odrážejí se v něm i *cenové*

změny v zahraničním obchodě, tj zlepšování či zhoršování směnných relací (Terms of Trade – T/T). Kromě toho se zde projevují různé *strukturní vlivy*, dané rozdílnou skladbou domácího užití produkce ve srovnávaných zemích, která určuje váhy používaných dílčích cenových reprezentantů. Zatímco objemové indexy HDP vyjadřují dovoz i vývoz v cenách bazického roku a vylučují tak vliv změn směnných relací v zahraničním obchodě, v běžných paritách je vývoz i dovoz zachycen podle skutečně docílených cen (na běžných vahách).

Box č. 1: Parita kupní síly a standardy kupní síly

Parita kupní síly (Purchasing Power Parity – PPP) je jednotka měnové konverze, která vyjadřuje poměr ceny stejného zboží a služeb v národní měně k jeho ceně v měnové jednotce srovnávané země nebo uskupení zemí (převádí tak současně na společnou měnu i na společnou cenovou úroveň). Parity za jednotlivé agregáty jsou váženým průměrem relativních cenových poměrů za homogenní koše zboží a služeb, získané na základě cenových poměrů jednotlivých reprezentantů.

V zemích EU je parita kupní síly vyjadřována na základě průměrné cenové hladiny všech členských zemí. Jednotka kupní síly, odvozená z průměrných cen v eurech, se nazývá *paritou kupního standardu* (Purchasing Power Standard – PPS). 1 PPS tedy představuje průměrnou kupní sílu 1 eura v EU-27. Například v ČR v roce 2009 se 1 PPS celkového HDP rovnala 18,23 CZK, zatímco směnný kurz dosahoval 26,45 CZK/EUR.

Tempa ekonomického růstu odpovídající postupu konvergence v jednotlivých zemích EU lze vyvodit z rychlosti přibližování jejich ekonomické úrovně k průměru zemí Unie, měřené v HDP na obyvatele v běžných paritách kupního standardu. Odpovídající tempo (r^k) lze konstruovat jako geometrický (roční) průměr násobku podílu HDP na obyvatele v dané zemi k průměru zemí EU-27 (v běžných PPS) v běžném a základním období (první člen vzorce) a tempa růstu HDP na obyvatele v celém společenství (druhý člen vzorce):

$$r^k = \left[\sqrt[n]{\left(\frac{HDP_o^t}{HDP_{oEU}^t} \div \frac{HDP_o^{t-n}}{HDP_{oEU}^{t-n}} \right) \cdot \frac{HDP_{oEU}^t \text{ s.p.}}{HDP_{oEU}^{t-n} \text{ s.p.}}} \right] - 1,$$

kde HDP_o^t a HDP_o^{t-n} je HDP na obyvatele v dané zemi v běžných PPS v běžném a základním období, HDP_{oEU}^t a HDP_{oEU}^{t-n} je průměrný HDP na obyvatele v zemích EU-27 v běžných PPS v běžném, resp. základním období, $HDP_{oEU}^t \text{ s.p.}$ a $HDP_{oEU}^{t-n} \text{ s.p.}$ je HDP na obyvatele v EU-27 ve stálých paritách v běžném a základním období a n je počet časových jednotek (let).

Přechod na metodu řetězení v zemích EU, prováděný postupně podle dokumentu Eurostatu Changes to National Accounts in 2005, vedl ke sjednocení metodických postupů národních statistických úřadů (viz box č. 2).

Box č. 2: Metoda řetězení a Gernshenkronův efekt

Vývoj základních agregátů v *běžných paritách* je odlišný od vývoje v domácích stálých cenách (resp. stálých paritách) z řady důvodů. Při výpočtu HDP v běžných PPS jsou pro agregaci jednotlivých skupin zboží a služeb, přepočtených cenami reprezentantů, používány běžné váhy v různě podrobném členění, odlišném od struktury vah v domácí ekonomice. Deflátor HDP, používaný při přepočtu do stálých cen, je založen na domácích vahách jednotlivých skupin nebo podskupin zboží a služeb. Výsledky mezinárodních přepočtů v běžných paritách se proto odlišují od charakteristik, založených na domácích vahách. Při hlubokých strukturálních změnách, kterými procházejí dohánějící ekonomiky, velmi rychle zastarávají zejména stálé ceny, fixované k bazickému roku. Liší se však i výsledky za jednotlivé roky.

Pokud by *změny paritního kurzu* odpovídaly diferenciaci implicitního deflátoru HDP, vyvíjela by se reálná konvergence podle předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele ve stálých cenách. Ve skutečnosti existuje více důvodů, proč tomu tak není. Z nich prakticky nejdůležitějšími jsou *rozdílný vývoj směnných relací* v zahraničním obchodě a dále pak prudké strukturální změny při používání bazických vah v delších časových řadách. V takovém případě se mohou projevit statistické paradoxy, kdy předstih v tempech růstu HDP ve stálých cenách nevystihuje postup reálné konvergence. Na tempa růstu HDP ve stálých cenách může mít též vliv *rozdílná statistická kvalita cenových indexů*, které národní statistické instituce používají při oceňování produkce a služeb. *Rozlišení inflace od kvalitativních změn* výrobků a služeb je jedním z nejobtížnějších problémů statistiky. Cenové indexy mohou buď nadhodnocovat míru inflace a podceňovat ekonomický růst, nebo naopak nevystihují plně míru inflace a zvyšují fiktivně indexy růstu HDP ve stálých cenách.

Zkreslení objemových indexů charakterizuje *Gershenkronův efekt*, nazvaný podle ekonoma, který krátce po II. světové válce analyzoval vývoj průmyslové produkce v Sovětském svazu. Vykazovaným rychlým tempům ekonomického růstu v centrálně plánovaných ekonomikách neodpovídal vývoj jejich ekonomické úrovně v relaci k ekonomicky vyspělým zemím. Příčinou bylo nedostatečné zachycení zaostávající kvality zboží a služeb, které se projevuje při konfrontaci na světovém trhu. Tento jev se nazýval též *statistickým paradoxem*. Hospodářská praxe v transformačním období postkomunistických zemí naznačila, že korelace mezi cenami a objemy může mít i opačný směr. V takovém případě dochází k obrácení statistického paradoxu (viz Vintrová, 2006, s. 29).

Přechod na metodu řetězení (chain-linking, chain-linked volume measures) při přepočtu do stálých cen odstraňuje zkreslující působení „zastarávání“ stálých cen, neřeší však ostatní odlišnosti. Problém zastarávání indexů ve stálých cenách je v ekonomické a statistické literatuře znám jako *relativita indexů* a je intuitivně vysvětlován jako negativní korelace mezi růstem objemu produkce jednotlivých skupin zboží a služeb a vývojem jejich relativních cen.⁵

⁵ Z dohánějících ekonomik EU na sofistikovanější metodu řetězení přešly mezi prvními polská, česká a litevská statistika, ostatní země se připojily v dalších letech. Rozdílné termíny přechodu dočasně ztěžovaly srovnatelnost údajů o HDP na obyvatele v domácích stálých cenách.

Řetězení umožnilo smysluplnější srovnávání výsledků, založených na objemových indexech HDP v domácích cenách s měřeními, prováděnými v běžných paritách kupní síly.⁶

Konvergenční tempa odvozená z vývoje HDP na obyvatele v běžných PPS jsou v zemích EU-10 zpravidla nižší než tempa, vyplývající z růstu tohoto ukazatele v domácích stálých cenách. Záporné odchylky se pohybují kolem 1 procentního bodu v ročním průměru (s výjimkou Rumunska, kde je odchylka kladná). Zaostávání konvergenčních temp má jak věcné, tak i statistické (metodické) důvody, vyplývající z odlišné evidence a způsobu propočtu. Sjednocování statistických postupů v mezinárodním rámci spojené s metodou řetězení při výpočtu objemových indexů odstranilo do velké míry problém zastarávání vah. Přetrvávají však některé další nesrovnalosti, projevující se při větších strukturálních změnách a rozdílném cenovém vývoji. Nedostatečné zachycení některých *kvalitativních faktorů* v HDP, měřeném ve stálých domácích cenách, je jedním z hlavních důvodů zkoumaných odchylek.

Reálný hrubý domácí důchod vs. HDP – vliv směnných relací

Zdroje dané ekonomiky nejsou dány jen růstem objemů výroby, vyjádřených v domácích stálých cenách. Reálný důchod, který je k dispozici pro domácí spotřebu a investice, závisí rovněž na cenách, za které se obchoduje s vnějším světem. *Směnné relace* významně ovlivňují ekonomickou pozici země i rychlost reálné konvergence.

Dlouhodobá tendence ve vývoji směnných relací má z velké části *endogenní charakter*. V trvalém zlepšování směnných relací se projevují kvalitativní změny v uplatnění produkce dané země na světovém trhu. Jde o *kvalitativní změny v širokém smyslu*, nikoliv pouze o technické parametry, které se statistikové snaží brát při konstrukci cenových indexů v úvahu. Změny směnných relací reflektují přesun práce a kapitálu k aktivitám s vyšší přidanou hodnotou – k výrobě sofistikovanějších produktů a služeb, vyžadujících využití pokročilejších technologií.⁷ Znamenají též lepší integraci do nadnárodních obchodních sítí, spojených v podmínkách nových členských zemí EU s odstraňováním srážky na „zboží z východu.“⁸

⁶ Metoda řetězení není používána všeobecně. Preferuje ji EUROSTAT i OECD, avšak např. Mezinárodní měnový fond v rámci databáze World Economic Outlook vychází ze zafixovaných stálých cen k určitému bazickému roku. Důvodem je zřejmě nedostatečná kvalita dat za jednotlivé složky užití HDP v mnoha rozvojových zemích. OECD používá variantně zafixované stálé ceny pro Norsko vzhledem k velké fluktuaci směnných relací, dané výkyvy cen ropy. Světová banka vedle těchto metod používá i směnné kurzy.

⁷ Inovační výrobky dosahují zpočátku vysokých cen. S dalším technickým vývojem ovšem jejich cena při běžné výrobě postupně klesá a růst v nových cenách je nižší než v cenách původních.

⁸ Stejně kvalitní zboží původem ze zemí dřívějšího společenství RVHP nedosahovalo po rozpadu východních trhů stejných cen jako zboží ze zemí zápa-

Při dlouhodobém zlepšování pozice jednotlivé země v obchodování se světem se zvyšuje její reálný důchod nad rámec, vymezený růstem „fyzického“ objemu celkového produktu, a zrychluje se reálná konvergence nad výsledek, charakterizovaný předstihem v růstu objemového indexu HDP. Zlepšování obchodní pozice se začalo v ekonomice nových členských zemí EU výrazněji prosazovat s přílivem přímých zahraničních investic od poloviny 90. let a se zapojováním nově vzniklých podniků do zahraničního obchodu. Ekonomiky s rozsáhlým vnitřním trhem vliv změn směnných relací pociťují v menším rozsahu. Avšak v malých otevřených ekonomikách, zejména pokud mají vysoký podíl zpracovatelského průmyslu závislého na vývozu (a současně na dovozu surovin a energie), vývoj směnných relací silně ovlivňuje jejich celkovou prosperitu a možnosti zvyšování životní úrovně.

Krátkodobé výkyvy směnných relací jsou obvykle spojeny s kolísáním cen základních světových surovin (zejména ropy). Tyto pohyby jsou pro odběratelské země, především pro ekonomiky menšího rozměru, *exogenní veličinou*. Jednorázové ztráty ze směnných relací představují de facto přerozdělení zdrojů od zemí dovážejících surovinu k zemím exportujícím. Jde o vnější vliv, který malé otevřené ekonomiky nemohou ovlivnit. Se vzniklými ztrátami, snižujícími reálný důchod a tím i budoucí domácí poptávku, je však nutno počítat v odhadech ekonomického růstu. Dopad prudce zvýšených cen ropy a plynu na zpomalení ekonomického růstu a prudké výkyvy v těchto cenách v posledních letech se týkají všech dovážejících zemí. Jsou tím větší, čím vyšší je energetická náročnost dané země a závislost na dovozu zmíněných surovin.

Vývoj ukazatele HDP, měřeného ve stálých domácích cenách, přínos či ztrátu ze změn směnných relací nezachycuje. Nevystihuje proto plně ani změny reálné mezinárodní pozice zkoumaných ekonomik a rychlost jejich reálné konvergence. V ukazateli HDP v běžných paritách kupní síly se odráží nejen růst fyzického objemu HDP, ale i změny v ocenění vyvážené produkce v relaci k produkci dovážené. Běžné analytické postupy při hodnocení ekonomického růstu a vývoje reálné konvergence vycházejí z temp růstu HDP v domácích stálých cenách. K zachycení vlivu cenových efektů při zahraniční směně je nutno používat alternativních ukazatelů (viz box č. 3).⁹

doevropských, působících na evropském trhu od počátku existence EU. Srážka se s prohlubováním integrace se zeměmi EU postupně zmenšovala. V současnosti lze předpokládat, že její význam je již omezený.

⁹ RHDD lze chápat jako „dvojče“ ukazatele HDP, vznikající variantním způsobem deflování nominálního HDP. Při výpočtu reálného HDP se defluje hmotná složka nově vytvořené hodnoty, při výpočtu RHDD jde o reálnou důchodovou složku. Posuzujeme-li produkční možnosti ekonomiky (potenciální produkt a produkční mezeru), pak je vhodným ukazatelem HDP. Hodnotíme-li potenciální zdroj důchodů a jejich užití, je vhodným ukazatelem RHDD.

Box č. 3: Reálný hrubý domácí důchod vs. HDP

Vyjádření vlivu *směnných relací* (Terms of Trade – T/T) na souhrnné ukazatele ekonomické aktivity bylo pro analytiku výzvou již ve druhé polovině minulého století. Ačkoli velké světové ekonomiky s rozsáhlým vnitřním trhem vliv T/T na reálný důchod tak silně nepocítují, sofistikovaná statistika USA kategorie tohoto typu vyvinula. Od počátku 80. let Bureau of Economic Analysis (BEA) publikuje tzv. *Command-basis GNP* (disponovatelný hrubý národní produkt), zahrnující změny T/T. Podle definice (BEA, 2008, s. 2–14) tento ukazatel měří zboží a služby produkované ekonomikou USA jejich kupní silou. Při jeho výpočtu se hodnota exportu zboží a služeb a přijatých výnosů ze zahraničí v běžných USD defluje cenovým indexem dovozu zboží a služeb a přijatých výnosů. Tak například, když se zlepšují směnné relace (tj. když se zvyšují vývozní ceny v relaci k cenám dovozním), pak kupní síla, neboli „command value“ hrubého národního produktu USA na světových trzích, stoupá v poměru k hodnotě zboží a služeb v domácích cenách USA.

Ve Švýcarsku se již delší dobu z iniciativy centrální banky používá ukazatel tohoto typu, odvíjený od reálné domácí poptávky, nazývaný *Command GDP Indicator* (viz Kohlí, 2004):

$$\text{Command GDP} = \text{TDDV} + \text{XGSV} \cdot (\text{PXGS}/\text{PMGS}) - \text{MGSV},$$

kde *TDDV* je reálná domácí poptávka, *XGSV* a *MGSV* je objem dovozu a vývozu a *PXGS* a *PMGS* jsou deflátoři vývozu a dovozu. Tento ukazatel se mírně liší od ukazatele *RHDD* podle definice mezinárodních statistik, neboť celý efekt T/T váže k objemu vývozu. Při vyrované obchodní bilanci jsou tyto ukazatele shodné.

V metodice národních účtů (System of National Accounts – SNA) byly v 90. letech vyvinuty komplexní ukazatele, zahrnující vliv změn T/T. Od revize metodiky obě soustavy účtů SNA 1993 i ESA 1995 znají a využívají ukazatel *reálného hrubého domácího důchodu* (RHDD). Vypočítává se na základě HDP v reálném vyjádření, ke kterému se připočítá vliv T/T. Vzorec pro výpočet přínosu či ztráty ze změn směnných relací *T* (trading gains and trading losses) má v národních účtech (ESA 1995) následující tvar:

$$T = (X - M)/P - (X/P_X - M/P_M), \quad (1)$$

kde *X* = vývoz zboží a služeb, *M* = dovoz zboží a služeb, *P_X* = cenový deflátor vývozu, *P_M* = cenový deflátor dovozu, *P* = průměrný cenový deflátor salda vývozu a dovozu. Saldo výkonové bilance, korigované o změnu cen ve vývozu i dovozu proti výchozímu období, se porovnává se saldem v běžných cenách, upraveným o deflátor salda (obvykle konstruovaný jako průměr deflátorů dovozu a vývozu). Rozdíl takto upravených sald představuje celkový vliv změn T/T, připočítávaný k HDP ve srovnatelném ocenění:

$$\text{RHDD} = \text{HDP} + T. \quad (2)$$

Po přechodu na metodu řetězení při přepočtu do stálých cen, založenou na průměrných cenách předchozího roku, jsou všechny vzorce konstruovány tak, že ukazatel běžného roku v průměrných cenách předchozího roku se vztahuje k ukazateli předchozího roku v běžných cenách.

Rozdíl mezi vývojem HDP a RHDD ovlivňuje reálnou konvergenci. Předstih v růstu RHDD před HDP ji urychluje, zaostávání RHDD ji

zpomaluje. Při propočtech vlivu jednotlivých faktorů je nutno brát v úvahu *odlišnou metodiku výpočtu směnných relací ve statistice zahraničního obchodu a v národních účtech*, které jsou využívány při mezinárodním srovnávání. Tyto odlišnosti bývají zdrojem nesrovnalostí v konkrétních statistických výpočtech ukazatele RHDD (viz box č. 4).

Box č. 4: Strukturální vlivy a rozdíly indexů směnných relací – problém vah

Při konstrukci agregátů v běžných paritách ve výdajové složce HDP *čistý vývoz* vychází ze skutečně dosahovaných cen vývozu a ze skutečně placených cen za dovoz v běžném roce v kurzovém přepočtu. Kromě temp růstu HDP na obyvatele ve stálých cenách má proto na proces reálné konvergence vliv pohyb směnných relací. Tento vliv je tím větší, čím větší je obrat zahraničního obchodu v poměru k HDP. Při propočtech parit kupní síly se používají údaje o vývoji směnných relací z *národních účtů*.

Rozdíly indexů směnných relací ve statistice zahraničního obchodu a cenových deflátorů vývozu a dovozu v národních účtech jsou dány tím, že indexy ve statistice ZO jsou konstruovány *na stálých vahách*, zatímco deflátoři dovozu a vývozu v národních účtech vycházejí z běžných vah. V letech mimořádného zhoršení T/T vlivem prudkého vzestupu cen ropy a plynu záleží rozsah jejich dopadu na reálnou konvergenci na tom, zda tento vnější šok působí na danou zemi silněji či slaběji než na ostatní země společenství (a do jaké míry se jej daří kompenzovat příznivým vývojem vývozních cen). Vliv na reálnou konvergenci v relaci k EU-27 mají změny T/T vůči zemím Unie, nikoliv celkové změny T/T vůči světu, zachycované v příslušných indexech statistiky zahraničního obchodu. Tyto rozdíly bývají zdrojem nesrovnalostí a nedorozumění ve statistikách jednotlivých zemí.

Při výpočtu HDP v běžných paritách kupní síly jsou pro agregaci jednotlivých skupin zboží a služeb, charakterizovaných změnami cen reprezentantů, používány *běžné váhy v různě podrobném členění*, odlišném od struktury vah v domácí ekonomice. Deflátor HDP, používaný při přepočtu do stálých domácích cen, může být ovlivněn zastaralými stálými vahami jednotlivých skupin nebo podskupin zboží a služeb ve všech výdajových složkách HDP. Při hlubokých strukturálních změnách, kterými dohánějí ekonomiky procházejí, zastarávají stálé ceny velmi rychle. Výsledky v běžných paritách se pak výrazně odlišují od charakteristik, založených na stálých cenách (a stálých vahách). Přejít na metodu řetězení při přepočtu do stálých cen v zemích EU sice do velké míry odstraňuje zkreslující působení „zastarávání“ stálých cen (viz výše), rozdíly v podrobnosti a struktuře vah při propočtech v domácích stálých cenách a v mezinárodních srovnávacích projektech však stále existují a ovlivňují výsledky propočtů parit.

Obtíže propočtů zařazují parity kupní síly mezi *orientační charakteristiky*. Z důvodu nedostatečné přesnosti objemových indexů založených na PPP k určení pořadí zemí nesrovnává OECD ekonomickou úroveň jednotlivých zemí, ale řadí je do několika skupin s určitým rozmezím.¹¹

¹¹ V současnosti používá OECD řazení do 6 skupin: 1) vysoký důchod (high-income) při 125 % a více v relaci k průměru; 2) vyšší střední důchod (high-middle income) při 100–124 %; 3) středně vysoký důchod (middle income) při 75–99 %; 4) nízký střední důchod (low-middle income) při 50–74 %; 5) nízký

Domácí a národní koncept, hrubý a čistý produkt (důchod) a skutečná individuální spotřeba

V mezinárodních statistikách, jejichž pojetí je respektováno i ve statistické a analytické praxi české, se jako základní souhrnný ukazatel ekonomického výkonu a růstu používá hrubý *domácí* produkt, tj. produkt, vytvořený na území příslušného státu.

Hrubý *národní* důchod se odlišuje tím, že se k produktu vytvořenému na území dané země připočítávají získané prvotní důchody (příjmy) z jiných zemí (zisky ve formě dividend, úroků apod., jakož i mzdy, zasílané pracovníky, zaměstnanými v zahraničí) a stejné typy příjmů, odesílané do zahraničí, se odečítají.

V národních účtech jsou k dispozici oba koncepty. Jejich souběžné použití se však zpravidla týká jen odborných analýz. V běžné publicistice se s alternativním ukazatelem typu národního důchodu setkáváme jen zřídka. Ve velkých ekonomikách s rozsáhlým vnitřním trhem se oba koncepty navzájem příliš neliší a je možno je v běžné praxi zaměňovat.

Rozlišování konceptu domácího produktu a národního důchodu nabývá na významu v malých otevřených ekonomikách při zvyšujícím se vlivu zahraničních investic, ze kterých na určitém stupni zralosti jejich vlastníci přesunují své zisky do mateřských zemí – sídel nadnárodních společností. K podobným posunům dochází rovněž při velké migraci pracovních sil. V těchto případech rozdíl mezi oběma ukazateli významně ovlivňuje mezinárodní pozici země i možnosti jejího domácího užití vytvořeného produktu.

Ukazatel čistého národního důchodu (ČND), odvozený z hrubého národního důchodu (HND) po odečtení spotřeby fixního kapitálu, umožňuje rozlišit rozdílnou situaci zemí, v nichž je tvorba HND více či méně kapitálově náročná. Je-li nutno věnovat větší podíl z hrubého produktu na náhradu opotřebení fixního kapitálu, zbývá méně pro konečnou spotřebu domácností. Dalším alternativním ukazatelem je *disponibilní čistý národní důchod (DČND)*, získaný z ČND po odečtení salda běžných transferů.

Změny ekonomického blahobytu země se obvykle posuzují podle indexů HDP nebo HND na obyvatele. Do těchto ukazatelů se však zahrnují i hrubá tvorba kapitálu a zahraničně obchodní přebytek nebo deficit, které se bezprostředně netýkají konečné spotřeby obyvatelstva. Tyto ukazatele vyjadřují blahobyt jednotlivých obyvatel (soukromých domácností) jen zprostředkovaně a z dlouhodobějšího hlediska. Obsahují též služby obrany, bezpečnosti, soudnictví apod., které uspokojují kolektivní potřeby.

důchod (low income) při 25–49 %; 6) velmi nízký důchod (very low income) při méně než 25 %. Ekonomiky s velmi nízkým důchodem se mezi zeměmi EU nevyskytují. V Evropě k nim patří Albánie, Bosna a Hercegovina, Moldávie a Ukrajina.

Z dlouhodobějšího hlediska vyšší podíl kapitálových výdajů umožňuje zvýšení produkčních kapacit a tím i vyšší spotřebu v budoucnosti. Např. extrémně vysoký podíl spotřeby domácností na HDP v USA nebyl z dlouhodobého hlediska udržitelný. Z tohoto důvodu Světová banka doporučuje používání stavového ukazatele tzv. *upravených národních úspor* (adjusted national saving) jako indikátor ekonomické udržitelnosti.

Mezinárodní instituce kromě ukazatelů HDP a HND periodicky sledují rovněž ukazatel *skutečné individuální spotřeby*, která obsahuje pouze zboží a služby, sloužící k uspokojování individuálních potřeb. Tento ukazatel zahrnuje zboží a služby bez ohledu na způsob jejich financování – ať již jsou nakupovány přímo domácnostmi, anebo jsou poskytovány státem jako sociální transfery. Tím se odlišuje od výdajů na konečnou spotřebu domácností, v níž jsou obsaženy pouze výdaje, hrazené přímo domácnostmi.

2.3. Nejasné hranice výkonu národních ekonomik v období globalizace

Zapojení Číny, Indie a zemí bývalého Východního bloku do globálního trhu spolu s rozvojem komunikačních a dopravních technologií vneslo nové prvky do světového vývoje. Nebývalé rozšíření toků zboží a služeb spolu s uvolněním pohybu finančního kapitálu v mezinárodním měřítku umožňuje vyhledávat atraktivní příležitosti ke kombinacím mzdové a kvalifikačně výhodného využití pracovních sil po celé zeměkouli. Současně se přenášejí poznatky technologického pokroku, které jsou nejvýznamnějším činitelem probíhajících změn.

V procesu globalizace trhu práce se objevují nové faktory ekonomického růstu. Jsou to přínosy, založené na rozšíření dělby práce mezi vyspělými ekonomikami a ekonomikami rozvojovými, které vyplývají z výrazných rozdílů v jejich cenových a mzdových úrovních.

Masové přemísťování výroby do nízkonákladových zemí vyvolává při měření ekonomického výkonu otázku, jak odpovídajícím způsobem rozdělit *přínosy globalizace získávané multinacionálními korporacemi* mezi zúčastněné země. Jde o nový, vznikající problém, který dosud není ve standardních statistických postupech podchycen a jehož řešení se teprve hledá. Adekvátní rozdělení vznikajících efektů mezi jednotlivé národní ekonomiky má vliv na zachycení jejich ekonomického růstu, produktivity práce a navazujících ukazatelů. Rozvinutější diskuze k tomuto spornému tématu probíhá zejména v USA, kde v uplynulé dekádě došlo k velkým přesunům výroby do rozvíjejících se ekonomik.

Transmisní kanály globalizace

Globalizace má řadu podob, kterými se prosazuje. K jejím transmisním kanálům patří jak konkurenční dovoz finálních produktů, tak i globali-

zace trhu práce, uskutečňující se buď přímo (emigrací a imigrací pracovních sil), nebo formou přesunu výroby.¹² Přemísťování výroby meziproduktů se děje různými způsoby, pro které se používá několik odlišných, avšak vzájemně propojených pojmů. Český překlad těchto pojmů není zcela ustálen, proto je dále uvádíme pod původními anglickými názvy. Definice vycházejí ze studie OECD (viz Molnar, Pain, Taglioni, 2007, s. 8).

Pojem *outsourcing* se používá, když se výrobky a služby, které byly dříve vyráběny a poskytovány přímo v daném podniku (tzv. meziprodukty, intermediate goods and services), začínají nakupovat od cizích dodavatelů. Společnost, vyrábějící nakupované meziprodukty, může být umístěna buď v zemi jejich spotřeby (domácí outsourcing), nebo může jít o zahraniční firmu (mezinárodní outsourcing).

Offshoring představuje nákupy zboží a služeb od firem, působících mimo danou zemi, když tyto produkty byly dříve vyráběny v nakupující domácí společnosti. Offshoring zahrnuje jak mezinárodní outsourcing, tak i mezinárodní „insourcing“, tj. nákupy od zahraničních filiálek domácích mateřských společností.¹³

Internacionalizace výroby se týká zřizování poboček domácích společností v zahraničí. Tyto filiálky mohou vyvázet své výrobky zpět do své mateřské společnosti (mezinárodní insourcing), nebo mohou své zboží a služby volně prodávat na domácích a zahraničních trzích. (Uváděné produkty nemusely být původně vyráběny v mateřské společnosti.)

Ekonomické důsledky přesunu výrob

Nadnárodní firmy, působící ve vyspělých ekonomikách, hromadně přesunují výrobu do zemí s nízkými náklady (low-cost economies), zejména do robustně rostoucí Číny, Indie a dalších východoasijských a latinskoamerických zemí. V domovských zemích multinacionálů dochází bezprostředně k úbytku pracovních míst v dotčených odvětvích. Získávají však velké nákladové výhody při zpětném dovozu laciných součástí, dílů a veškeré mezispotřeby, jakož i hotových výrobků pro konečnou spotřebu a investice. Následně se zvyšuje absorpční kapacita rozvojových zemí a vyspělým ekonomikám se rozšiřují příležitosti

¹² K procesu globalizace trhu práce existuje velké množství teoretické literatury i empirických analýz. V následujícím textu se opíráme především o shrnutí teoretických i praktických poznatků, zachycené v analýzách mezinárodních institucí, a to v práci IMF (viz IMF, 2007) a ve studii OECD (viz Molnar, Pain, Taglioni, 2007).

¹³ Offshoring bývá dosti často ztotožňován s mezinárodním outsourcingem. I když se tyto pojmy do značné míry překrývají, není takováto interpretace zcela přesná. Podrobnější vysvětlení těchto pojmů viz Žďárek, 2009.

k vývozu sofistikovaných výrobků. Tím dochází k částečné kompenzaci zaniklých pracovních míst v jiných odvětvích a sektorech ekonomiky.¹⁴

Alokace výroby se stává závislejší na relativní ceně pracovní síly a odtrhuje se od cílových trhů. Dochází k migračním tokům pracovních sil a k přemísťování výroby. V teoretických i empirických analýzách je směna zboží a služeb mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi interpretována jako vzájemně výhodná výměna globálního řízení a globálních idejí, směřující do míst, kde existují potřebné lokální dovednosti (včetně místního řízení a idejí) za atraktivní ceny. Podobně jsou charakterizovány jako vzájemně výhodné i migrační toky pracovních sil, které však jsou různými administrativními metodami více bržděny. Tyto výměnné toky rozšiřují globální trh práce pro nízké, střední a vysoké mzdy. Ekonomiky s nízkými náklady využívají snazšího přístupu ke kapitálu, financujícímu jejich růst. Konzumentské země těží z výhodného dovozu za nízké ceny.

Podíl migrace a přemísťovaných výrob sice dosud není velký, rychle se však zvyšuje a v jednotlivých zemích a v jednotlivých odvětvích významně ovlivňuje celkové výsledky. Migrace dosahuje poměrně vysokého podílu v USA (15 % pracovních sil). Podíl offshoringu na celkových dovozech vyspělých ekonomik OECD činí zhruba polovinu. Dovozy meziproductů zpracovatelského průmyslu a služeb představují zhruba 5 % celkového hrubého výkonu uváděných ekonomik (12 % v Nizozemsku a 2 až 3 % v USA a Japonsku) a 10 % jejich celkové mezispotřeby (bez energetických zdrojů).¹⁵

Ve světě propojených dodavatelsko-odběratelských řetězců, rozprostřených po celém světě, se zachycování a vnímání ekonomického růstu v hranicích jednotlivých národních ekonomik stává problematickým. *Evidence ekonomického růstu v úzkých národních hranicích* se stává obtížně uchopitelnou. Vzniká statisticko-evidenční problém, kam umístit efekty z toho, že „levné“ země dodávají své výrobky do zemí vyspělých za zlomek ceny v těchto zemích obvyklé a snižují tak výrobní náklady, resp. ceny finálních výrobků a služeb, určených pro konečnou spotřebu a investice domácností i sektoru vlády.

Tento cenový skok se adekvátně neodráží v ukazatelích, vykazovaných ve stálých cenách. Zejména se to týká ekonomiky USA (vs. Čína). O evidentním nadhodnocování ukazatelů ekonomického výkonu se zde vede horlivá diskuse, v níž je problém označován jako „phantom GDP“, tj. a imaginární, fiktivní, neskutečný HDP (číselné odhady tohoto vlivu viz kapitola 4).

¹⁴ Tyto procesy probíhají s různými výkyvy. Liší se zkušenosti USA, kde se nahrazování zaniklých pracovních míst na jiných úsecích daří více, od Japonska, kde pracovní místa celkově ubývají.

¹⁵ Údaje za rok 2003, propočít IMF podle tabulek input-output OECD (podrobněji viz Molnar, Pain, Taglioni, 2007, s. 163 až 165).

Charakteristiky rozdělení ekonomického výkonu mezi jednotlivé země a regiony lze zpochybňovat i z dalších hledisek. Např. vyšší produktivita USA než Evropy je dána převahou USA v sektoru služeb. Zhruba polovinu sektoru služeb tvoří v USA služby distribuční, kde je vyšší produktivita vykazována více méně oprávněně. Avšak druhá část vykazované mimořádně vysoké produktivity se týká *expanze finančních a obchodních služeb*, měřených množstvím uskutečněných transakcí, jejichž skutečný efekt je možno důvodně zpochybňovat – zejména s přihlédnutím k jejich roli v poslední velké krizi let 2007–2009. Ekonomové v USA si kladou otázku, není-li převaha USA nad Evropou v produktivitě práce jen statistickou iluzí, vytvořenou nabuřelým finančním sektorem (viz např. Krugman, 2009). Při adekvátním měření by se rozdíl mezi Evropou a USA v produktivitě nemusel vůbec projevit.

3. ANALÝZA ALTERNATIVNÍCH UKAZATELŮ V ZEMÍCH EU-10

3.1. HDP vs. reálný hrubý domácí důchod

Vývoj směnných relací ovlivňuje rozdíl mezi vývojem HDP a reálného hrubého domácího důchodu v jednotlivých zemích v nestejném směru a v nestejně míře. V rámci středoevropských zemí EU-5 existují největší rozdíly v České republice a na Slovensku. Zatímco v České republice v poslední dekádě příznivý vývoj směnných relací růst RHDD ve srovnání s HDP zhruba o půl procentního bodu ročně urychloval, na Slovensku jej naopak zpokořďoval. Mírně kladný vliv měly v tomto období směnné relace v Polsku a ve Slovinsku, v Mařarsku byl jejich vliv neutrální. Prudký výkyv v roce 2008 směrem ke snížení RHDD, který byl spojen s kolísáním světových cen surovin a energií, se v roce 2009 do velké míry obrátil zpět (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Tempa růstu HDP a RHDD na obyvatele v zemích EU-5 a v EU-27, 2001–2009 (roční průměry v %)

	2001–2007			2008–2009			2001–2009		
	HDP	RHDD	Rozdíl	HDP	RHDD	Rozdíl	HDP	RHDD	Rozdíl
ČR	4,4	4,9	0,5	-1,8	-1,6	0,2	3,0	3,4	0,4
HU	4,0	3,9	-0,1	-2,7	-2,7	0,0	2,4	2,4	0,0
PL	4,1	4,4	0,3	3,3	3,4	0,1	3,9	4,2	0,3
SK	6,2	5,7	-0,5	0,4	0,1	-0,3	4,9	4,4	-0,5
SI	4,2	4,3	0,1	-2,9	-2,3	0,6	2,6	2,8	0,2
EU-27	1,8	1,8	0,0	-2,2	-2,0	0,2	0,9	0,9	0,0

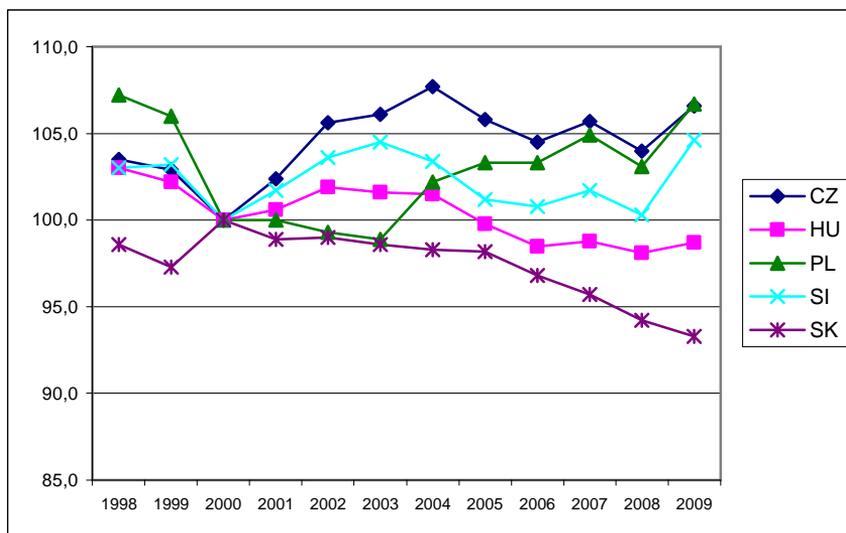
Poznámka: RHDD za ČR podle ČSÚ, za ostatní země vlastní výpočty podle rovnice, uvedené v boxu 3.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (8. 5. 2010); ECFIN (2010a), s. 30–31, 48–49, 80–83; ČSÚ – HDP, Národní účty.

V některých letech mají změny směnných relací větší vliv na tvorbu reálného důchodu než přírůstek HDP ve stálých cenách. Například v roce 1998 došlo v České republice k poklesu HDP ve stálých cenách o 0,8 %, avšak tento úbytek byl vysoce převážen přínosem zlepšených směnných relací, takže RHDD vzrostl o 2,6 %. Naopak v roce 2000 byl vykázán poměrně vysoký přírůstek HDP ve výši 3,6 %, avšak nepříznivý vývoj směnných relací snížil zdroje o 1,8 procentního bodu HDP, takže v úhrnu činil přírůstek RHDD pouze 1,8 % a byl tak nižší než v roce největšího zpomalení temp růstu HDP v předchozím období.

V dlouhodobém vývoji bylo zlepšování směnných relací v rámci zkoumaných zemí nejvýraznější v České republice. Mezi roky 1995 a 2008 se zde směnné relace zvýšily o 8 %, zatímco v ostatních zemích EU-5 poklesly, a to nejméně ve Slovinsku (o 1,8 %) a nejvíce na Slovensku (o 7,3 %). Na Slovensku od roku 2000 dochází při rychlejším růstu cen dovozních než vývozních k setrvalému poklesu T/T. I v roce 2009, kdy ostatní země EU-5 zaznamenaly proti propadu v roce 2008 viditelné zlepšení, na Slovensku T/T dále klesaly (viz graf č. 1).

Graf č. 1: Vývoj směnných relací zboží a služeb 1998–2009 (2000 = 100)

Zdroj: EUROSTAT, National Accounts, 31. 10. 2010.

Nabídkový šok, který v posledních letech vedl k prudkému zvýšení cen potravin a surovin, zejména ropy a plynu, vedl k výraznému přerozdělení důchodů mezi odběratelskými a dodavatelskými zeměmi. Vývozci zaznamenali přínosy, které zvýšily jejich reálný důchod, zatímco u dovážejících zemí tomu bylo naopak. Světová banka se pokusila základní dopady spočítat. Podle jejích údajů ze 147 zemí světa 65 znamenalo ztráty, 68 zisky a 14 nebylo změnami směnných relací ovlivněno.

Značné ztráty Číny se projevily v tom, že její reálný hrubý domácí důchod rostl v letech 2000–2006 průměrně ročně pouze o 8,5 %, zatímco vykazovaný růst HDP byl 9,8 %. Naproti tomu v Rusku ve stejném období rostl reálný hrubý domácí důchod ročním tempem 10,7 % při růstu HDP o 6,4 %. Díky přínosu ze směnných relací byl tedy růst reálného hrubého domácího důchodu v Rusku rychlejší než v Číně (viz World Bank, 2008, s. 195).¹⁶ V posledních měsících roku 2008 se cenový vývoj začal obracet a ceny ropy a dalších energetických surovin klesaly. Výkyvy oběma směry pak pokračovaly i v letech 2009–2010, i když vrcholu cen z roku 2008 již nebylo dosaženo.

3.2. Rychlost reálné konvergence a její faktory

Běžně používané hodnocení rychlosti reálné konvergence na základě předstihu v tempech růstu HDP není vyčerpávající. Jiný pohled na dohánění ekonomické úrovně vyspělých zemí poskytují alternativní ukazatele, které berou do úvahy další aspekty, nezachycené v ukazateli HDP v *domácích* cenách. Výše bylo poukázáno na význam směnných relací v obchodování se světem na ekonomický blahobyt zejména v malých otevřených ekonomikách. Existují však i jiné odlišnosti, které odrážejí působení strukturálních a kvalitativních faktorů v jednotlivých zemích. Tyto faktory se navzájem různě kombinují a překrývají.

Výše HDP na obyvatele v paritě kupní síly, sledovaná v mezinárodních statistikách, závisí na produktivitě práce, měřené jako HDP na pracovníka a na odpracované hodině v PPS, na využití práce schopného obyvatelstva, tj. obyvatelstva v produktivním věku i starších věkových skupin, a konečně na demografických faktorech, tj. podílu obyvatelstva v produktivním věku na celkovém počtu obyvatelstva. V tempech růstu lze zkoumat i souhrnnou produktivitu faktorů, tj. rozložit celkový růstový index na příspěvek práce, kapitálu a jejich souhrnné produktivity.¹⁷ Ke sledování rozdílů v *úrovni souhrnné produktivity* (na rozdíl od temp růstu) neexistují srovnatelné statistické podklady. V dalším se proto zaměříme na sledování vlivu odlišné úrovně základních ukazatelů v klasickém členění na produktivitu práce, využití pracovního potenciálu a demografické faktory.

Produktivita práce

¹⁶ Světová banka používá zjednodušený postup výpočtu přínosu ze změn směnných relací (tzv. contribution of trade, resp. terms of trade effect), odlišující se od vzorců 1 a 2 podle metodiky SNA, uvedených v boxu 2. Propočítává rozdíl mezi hodnotou vývozu ve stálých cenách a v cenách, deflovaných indexem dovozních cen. Tento rozdíl připočítává k ukazateli HDP ve stálých cenách.

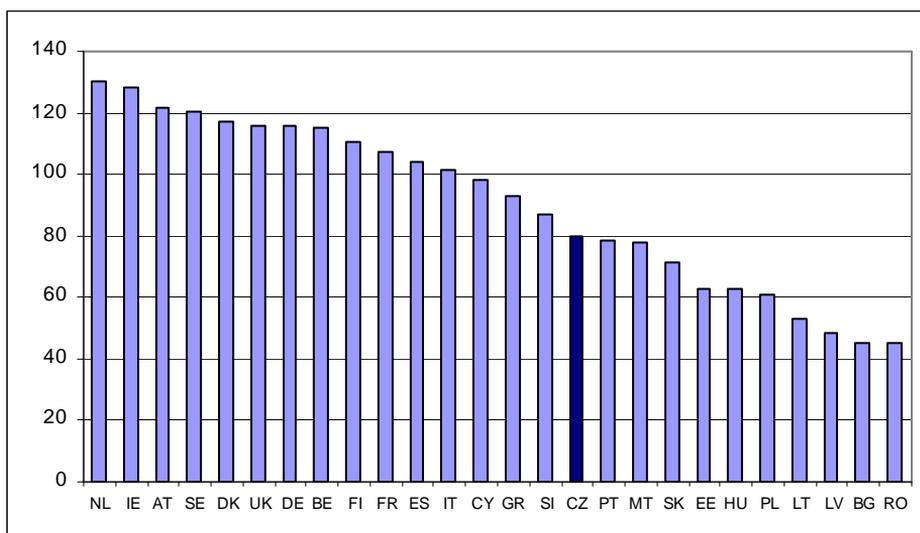
¹⁷ Propočty vývoje souhrnné produktivity za Českou republiku, vybrané nové členské země a země EU-15 viz např. Kadeřábková a kol., 2008, s. 24–27 nebo Hájek, 2008, s. 435–448.

V České republice zaostává *úroveň produktivity práce* za průměrem zemí Unie více než celková ekonomická úroveň. Podle výše HDP na obyvatele v PPS se česká ekonomika zařadila v roce 2009 na 17. místo v EU-27. Z nových členských zemí patří spolu se Slovinskem do skupiny ekonomik středně vyspělých, zatímco většina ostatních se nachází ve skupině s nízkým středním důchodem. Poslední dvě nově přijaté země – Bulharsko a Rumunsko – se zařazují do skupiny s nízkým důchodem.

Podle produktivity práce, měřené HDP na pracovníka, klesá však česká ekonomika v žebříčku zemí níže, a to až na 19. místo v rámci EU-27. Zařazuje se tak do skupiny s nižší střední produktivitou. Na rozdíl od pořadí v ekonomické úrovni je předstihována též Slovenskem a Maltou. (Do roku 2003 byla předstihována i Maďarskem.)

Mezi ekonomicky vyspělými zeměmi EU-15 existují rovněž značné rozdíly v pořadí podle HDP na obyvatele a HDP na pracovníka. Podle produktivity práce se silně vpřed posunuje Belgie a Francie a výrazně ztrácí Dánsko. Všechny země EU-15 (tj. v dřívějším složení EU před rozšířením o 12 nových členských zemí) s výjimkou Řecka a Portugalska se však pohybují nad 100 % průměru EU-27 (srovnej graf č. 2 a 3).

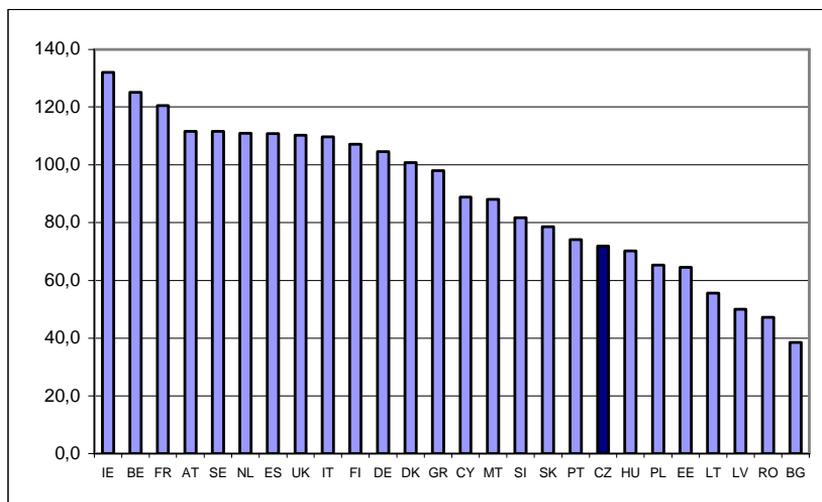
Graf č. 2: HDP na obyvatele v zemích EU-27, rok 2009 (EU-27 = 100)

Poznámka: Atypické Lucembursko se 271 % HDP na obyvatele vypuštěno, Řecko prozatímní hodnota.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (31. 10. 2010).

Graf č. 3: HDP na pracovníka v PPS v zemích EU-27, rok 2009 (EU-27 = 100)

Poznámka: Atypické Lucembursko ukazuje HDP na pracovníka ve výši 170. Řecko předběžné údaje, Polsko předpověď.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (31. 10. 2010).

V produktivitě na odpracovanou hodinu zaostává česká ekonomika ještě více než v propočtu na pracovníka. Za slovenskou ekonomikou se opoždí o 11 procentních bodů a v relaci k EU-15 dosahuje pouze 55 %, zatímco Slovensko 66 % (viz tabulka 2).

Tabulka č. 2: HDP na pracovníka a na odpracovanou hodinu v PPS v zemích EU-10 v roce 2009 (EU-15 = 100)

	HDP na pracovníka	HDP na odpracovanou hodinu
Česká republika	65,4	55,2
Maďarsko	63,9	51,9
Polsko	59,4	44,2 ¹⁾
Slovensko	71,9	65,8
Slovinsko	73,7	73,7 ¹⁾
Estonsko	58,1	50,7
Litva	50,7	43,0
Lotyšsko	45,4	37,3
Bulharsko	33,9	30,9 ²⁾
Rumunsko	42,9	36,6

Poznámka: ¹⁾ 2008, ²⁾ 2007.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (6. 9. 2010).

Využití práceschopného obyvatelstva a demografické faktory

Náskok v ekonomické úrovni České republiky před ostatními středoevropskými zeměmi je ve značné míře dán vyšším využitím práceschopného obyvatelstva a dosud ještě příznivějším demografickým složením. Míra ekonomické aktivity i míra zaměstnanosti jsou poměrně vysoké a míra nezaměstnanosti je nízká (viz tabulka č. 3).

Tabulka č. 3: Míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti v zemích EU-5, EU-15 a EU-27

	<i>Míra zaměstnanosti¹⁾</i>			<i>Míra nezaměstnanosti²⁾</i>		
	2000	2008	2009	2000	2008	2009
ČR	65,0	66,6	65,4	8,7	4,4	6,7
Maďarsko	56,3	56,7	55,4	6,4	7,8	10,0
Polsko	55,0	59,2	59,3	16,1	7,1	8,2
Slovensko	56,8	62,3	60,2	18,8	9,5	12,0
Slovinsko	62,8	68,6	67,5	6,7	4,4	5,9
EU-15	63,4	67,3	65,9	7,7	7,1	9,0
EU-27	62,2	65,9	64,6	8,7	7,0	8,9

¹⁾ Počet zaměstnaných ve věku 15–64 let k celkovému počtu obyvatelstva téže věkové skupiny; ²⁾ Počet nezaměstnaných k počtu obyvatelstva ve věku 15–74 let.

Zdroj: EUROSTAT – Population and Social Conditions – Labour Market – LFS Statistics (6. 9. 2010).

Vyšší míra zaměstnanosti v České republice vyniká zejména ve srovnání s Maďarskem, které má celkově nízkou míru ekonomické aktivity. Rozdíl v míře zaměstnanosti mezi oběma zeměmi se pohybuje kolem 10 procentních bodů, a to i před roky 2008–2009, kdy v Maďarsku byla výrazně nižší míra nezaměstnanosti než v ČR. Ve srovnání se Slovenskem zlepšuje výrazně pozici České republiky v ekonomické úrovni nižší míra nezaměstnanosti (na Slovensku byla v roce 2008 nezaměstnanost v rámci EU-27 po Španělsku nejhorší). V roce 2009 se míra nezaměstnanosti ve všech zemích zvedla, v České republice přitom byla v rámci zemí EU-5 po Slovinsku nejnižší. Nejvyšší byla na Slovensku a v Maďarsku a výrazně stoupla i v Polsku, které muselo i v dobách konjunktury v současné dekádě čelit poměrně vysoké nezaměstnanosti, řešené částečně i vývozem pracovních sil.

Demografický faktor hraje rovněž nezanedbatelnou roli v rozdílech celkové ekonomické úrovně. Podíl obyvatelstva v produktivním věku k celkovému počtu obyvatelstva je v České republice relativně vysoký díky silným populačním ročníkům z poloviny 70. let. Celková demografická míra závislosti (podíl osob mimo produktivní věk na celkovém počtu obyvatelstva) dosáhla v roce 2009 jen 29,0 % a byla zhruba o 4 procentní body nižší než průměr EU-27 (viz tabulka č. 4).

Tabulka č. 4: Celková demografická míra závislosti v ČR a EU-27¹⁾

	0-14 let		65 let a více		Celkem mimo produktivní věk	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
ČR	14,2	14,1	14,6	14,9	28,8	29,0
EU-27	15,7	..	17,1	..	32,8	..
Rozdíl	-1,5	..	-2,5	..	-4,0	..

Poznámka: ¹⁾ Podíl osob ve věku 0-14 let a 65 let a více k celkovému počtu obyvatelstva.

Zdroj: EUROSTAT – Population and Social Conditions (4. 11. 2010).

Míra ekonomické závislosti starších osob (old age dependency ratio), měřená jako podíl obyvatelstva ve věku 65 let a více k obyvatelstvu v produktivním věku (15 až 64 let), dosáhla v ČR v roce 2009 20,9 %. Ve srovnání s EU-27 byla o 5 procentních bodů nižší. Míra ekonomické závislosti osob do 15 let činila 19,8 %. V součtu celkový počet ekonomicky závislých osob k produktivnímu obyvatelstvu činil 40,7 % a byl zhruba o 8 procentních bodů nižší než činil průměr za země EU-27.

V mezinárodním srovnání relativně malý podíl ekonomicky závislých osob v České republice v současném období významně zlepšuje celkovou pozici země v ekonomické úrovni. V horizontu příštích desetiletí se však situace prudce obrátí. Nízký podíl dětí a mladistvých povede ke zmenšení podílu ekonomicky aktivních osob a bude tak výrazně působit na snížení ekonomické úrovně v poměru k zemím s příznivějším věkovým složením. Příprava na tuto silně změněnou situaci v důchodovém systému a v dalších oblastech nabývá na naléhavosti.

3.3. HDP vs. hrubý a čistý národní důchod

Hrubý národní důchod

HDP charakterizuje ekonomický výkon *na daném území*. Část prvotních důchodů (zisků zahraničních společností a mezd zahraničních pracovníků) však odplývá do domovských zemí a naopak analogické důchodové toky opačným směrem připlývají. Zdroje pro spotřebu a investice v dané zemi se proto od HDP značně odlišují. Rozlišování konceptu *domácího* produktu a *národního* důchodu nabývá stále většího významu v malých otevřených ekonomikách nových členských zemí EU v důsledku zvyšujícího se vlivu přímých zahraničních investic (PZI).¹⁸ V některých zemích s větší migrací pracovních sil má na rozdíl mezi oběma koncepty rovněž značný vliv přesun mezd, zasílaných migrujícími pracovníky do domovských zemí.

¹⁸ PZI jsou v platební bilanci definovány podle minimálně 10% podílu zahraničního investora na základním jmění firmy. Národní účty rozeznávají v rámci nefinančních podniků podniky pod zahraniční kontrolou. Rozlišujícím znakem je minimálně 50% účast na základním jmění daného podniku.

Vyspělé ekonomiky EU mají z velké části vyšší HND než HDP (Německo, Francie, Spojené království, Belgie, Dánsko, Švédsko). Významněji se odlišují Lucembursko a Irsko, kde HND v relaci k HDP dosáhl v roce 2009 jen 70 %, resp. 83 %.

V rámci nových členských zemí EU je v současnosti největší rozdíl mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem v České republice (až do roku 2008 byl největší v Maďarsku). V roce 2009 se na druhém místě před Maďarskem ocitlo Bulharsko a na čtvrté místo při prudkém poklesu výnosů z migrace pracovních sil postoupilo Polsko, kde byl ještě v roce 2008 rozdíl mezi HDP a HND z 10 nových členských zemí po Lotyšsku nejmenší (viz tabulka č. 5).

Tabulka č. 5: Poměr HND k HDP a tempa růstu HDP a HND v s.c. v zemích EU-10

	HND v % HDP		Tempa růstu v %			
	2008	2009	2006	2007	2008	2009
CZ HDP			6,8	6,1	2,5	-4,1
HND	95,5	94,1	6,3	3,9	2,3	-3,0
BG HDP			6,3	6,2	6,0	-5,0
HND	94,9	94,5	2,7	7,6	5,7	-4,5
HU HDP			3,6	0,8	0,8	-6,7
HND	93,6	95,0	3,6	-0,4	1,1	-5,5
PL HDP			6,2	6,8	5,1	1,7
HND	98,0	96,5	5,5	5,6	6,4	0,7
EE HDP			10,6	6,9	-5,1	-13,9
HND	94,6	97,7	8,3	5,2	-2,6	-10,7
SI HDP			5,9	6,9	3,7	-8,1
HND	97,3	98,1	5,4	5,8	3,2	-6,9
SK HDP			8,5	10,5	5,8	-4,8
HND	97,6	99,2	8,2	11,1	6,1	-3,2
RO HDP			7,9	6,3	7,3	-7,1
HND	97,1	99,3 ^{f)}	7,4	6,0	7,0	-5,1
LT HDP			7,8	9,8	2,9	-14,7
HND	96,6	101,9	7,3	8,0	4,2	-13,1
LV HDP			12,2	10,0	-4,2	-18,0
HND	99,0	107,6	10,3	9,6	-2,8	-10,8

Poznámka: Pořadí zemí podle podílu HND/HDP v roce 2009 (vzestupně). Tempa růstu HND byla přepočtena do stálých cen deflátorem HDP a jsou převzata ze staršího pramene než tempa růstu HDP, proto dojde k upřesnění.
^{f)} Předpověď.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (9. 11. 2010), ECFIN (2010b).

Až do roku 2008 byl ve všech nových členských zemích HND nižší než HDP. V krizovém roce 2009 došlo k velkým pohybům v pobaltských zemích, při kterých se podíl HND zvýšil, a to v Litvě a Lotyšsku dokonce nad 100 % HDP.

Přesun prvotních důchodů, který národní účty zachycují v rozdílu mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem, je na běžném účtu platební bilance evidován v bilanci výnosů. S dozráváním zahraničních investic přechází tato bilance do pasiva a stává se zdrojem celkového deficitu běžného účtu. Jelikož hlavní přísun PZI se v nových členských zemích EU objevoval v různých etapách, má i odliv repatriovaných (a reinvestovaných) zisků různá zpoždění. Započal nejdříve a s největší intenzitou v Maďarsku již v první polovině 90. let, od konce 90. let prudce zesílil v České republice a nejpozději se dostavil na Slovensku. Tyto odchylky se projevují v postupném narůstání rozdílu mezi HDP a HND v jednotlivých zemích, jehož rozměr je přímo úměrný stupni zralosti PZI. V roce 2009 došlo navíc k mimořádným přesunům prvotních důchodů v důsledku krize.

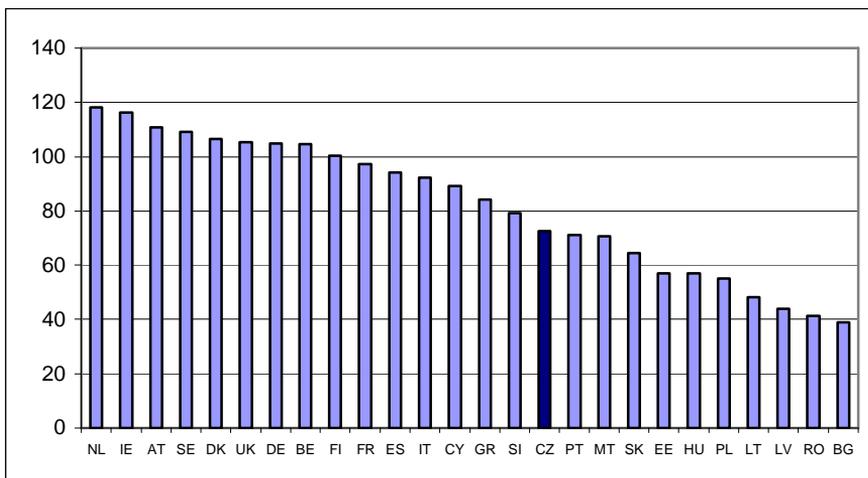
V České republice jsou obchodní bilance i výkonová bilance (tj. bilance zboží a služeb) od roku 2005 aktivní, což silně ovlivnil zvýšený vývoz společností pod zahraniční kontrolou. Avšak rostoucí pasivum bilance výnosů způsobené odlivem reinvestovaných i repatriovaných zisků zahraničních společností vede k tomu, že celkový běžný účet zůstává v pasivu. V roce 2008 schodek běžného účtu platební bilance dosáhl 0,6 % HDP. (Při celkovém deficitu běžného účtu 23 mld. Kč činilo aktivum obchodní bilance 103 mld. Kč a aktivum bilance služeb 66 mld. Kč, zatímco pasivum bilance výnosů dosáhlo 174 mld. Kč.) V roce 2009 se deficit běžného účtu zvýšil na 1,0 % HDP (37 mld. Kč), a to při zvýšení aktiva obchodní bilance na 181 mld. Kč (v důsledku většího snížení dovozu než vývozu), avšak při současném velkém poklesu aktiva služeb na pouhých 27 mld. Kč. Odliv prvotních důchodů v bilanci výnosů se zvýšil na 231 mld. Kč (v tom přesun investičních výnosů vzrostl ze 155 mld. Kč v roce 2008 na 217 mld. Kč v roce 2009 – viz MF ČR 2010, s. 56).

Čistý národní důchod

Výstižným ukazatelem prosperity dané země je *čistý národní důchod* (ČND), který na rozdíl od HDP nebo HND rozlišuje rozdílnou situaci zemí, v nichž je tvorba produktu různě kapitálově náročná. Odvozuje se z HND po odečtení spotřeby fixního kapitálu.¹⁹ Dohánějící ekonomiky mají v relaci k vyspělým zemím vesměs nižší HND i ČND než HDP. Společnou příčinou je převažující odliv prvotních důchodů z přímých zahraničních investic, liší se míra opotřebením fixního kapitálu. Česká republika ustupuje ze 17. místa v rámci zemí EU-27 podle HDP na obyvatele až na místo 19. podle ČND na obyvatele. (Výrobní struktura zde implikuje vysoké opotřebením kapitálu). Naopak Polsko se posouvá podle ČND vpřed před Estonsko a Maďarsko (srovnej graf 4 a 5).

¹⁹ Dalším méně často používaným odvozeným ukazatelem je disponibilní čistý národní důchod, získaný z ČND po odečtení salda běžných transferů.

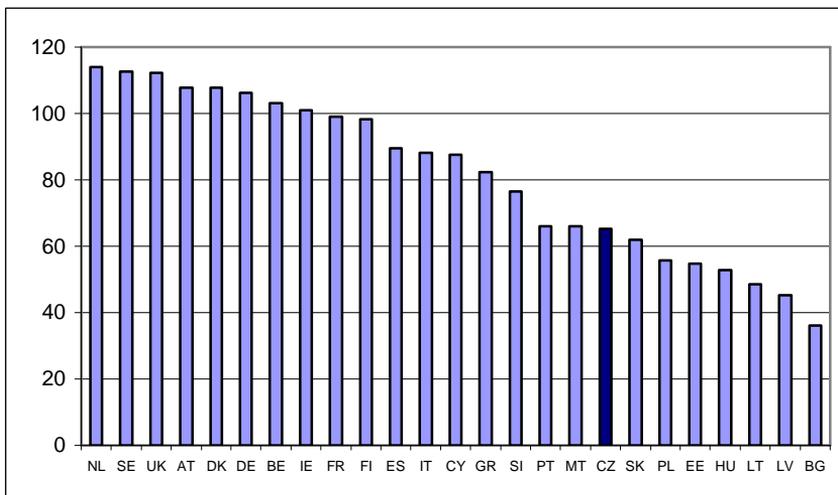
Graf č. 4: Hrubý domácí produkt na obyvatele v PPS v zemích EU-27, rok 2009 (EU-15 = 100)

Poznámka: Atypické Lucembursko se 245 % HDP na obyvatele vypuštěno.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (31. 10. 2010), vlastní výpočty.

Graf č. 5: Čistý národní důchod na obyvatele v PPS v zemích EU-27, rok 2009 (EU-15 = 100)

Poznámka: Atypické Lucembursko se 167 % ČND na obyvatele vypuštěno, údaj za Rumunsko není k dispozici; za Kypr a Bulharsko odhad podle roku 2008 a temp poklesu HDP v roce 2009.

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (31. 10. 2010), vlastní výpočty.

Mění se však i pořadí vyspělých zemí. Vpřed se podle ČND posouvá Švédsko a Spojené království. Naopak Irsko ustupuje z přední pozice – ze 3. místa po Lucembursku a Nizozemsku – až na 9. místo.²⁰ V čele (hned za atypickým Lucemburskem) zůstává Nizozemsko. Německo zaujímá v obou srovnáních stabilní 8. místo. V relaci k průměru zemí EU-15 žádná země kromě Lucemburska nepřesahuje podle HDP ani ČND 120 %.

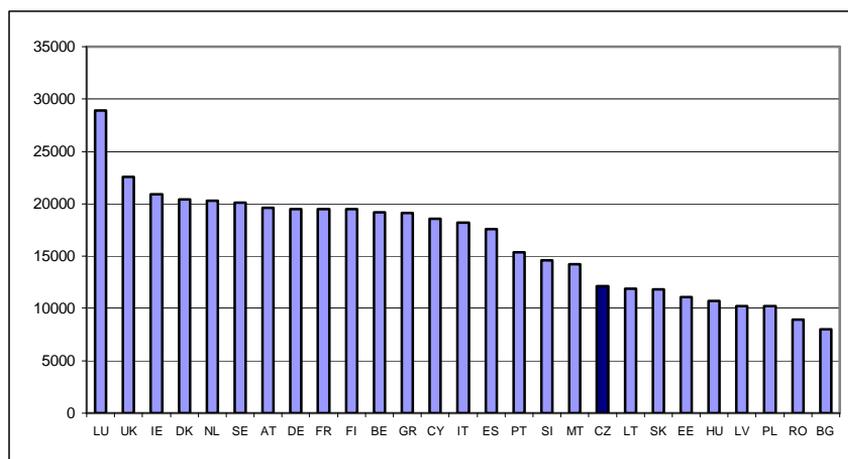
3.4. Individuální a kolektivní spotřeba, výdaje na spotřebu domácností a úroveň mezd

V ukazatelích životní úrovně zaostává Česká republika za vyspělými zeměmi podstatně více a úroveň ekonomicky slabších ekonomik převyšuje daleko méně než podle ukazatelů celkového ekonomického výkonu. Komplexním ukazatelem spotřeby obyvatelstva v národních účtech je skutečná individuální spotřeba, která zahrnuje i naturální sociální transfery (především výdaje na školství a zdravotnictví). Užším ukazatelem jsou výdaje na spotřebu domácností, hrazené z individuálních příjmů.

Individuální spotřeba

Skutečná individuální spotřeba v propočtu na obyvatele ukazuje jiné pořadí zemí než HDP na obyvatele, a to zejména v důsledku odlišného podílu investic do fixního kapitálu a salda ve vztahu k zahraničí, tj. přebytku či schodku ve výkonové bilanci a v bilanci výnosů (viz graf 6).

Graf č. 6: Skutečná individuální spotřeba na obyvatele v PPS v zemích EU-27, rok 2008

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (6. 11. 2010).

²⁰ Zahraniční Irové, kteří v zemi svého původu hojně investovali, stahují své zisky zpět do současných domovských zemí, zejména do USA.

V některých zemích je podíl individuální spotřeby nadměrný. Prosazuje se na úkor investic do fixního kapitálu, resp. za cenu vysokého deficitu obchodní bilance. Omezuje tak budoucí ekonomický růst, resp. vyvolává trvalou zahraničně obchodní nerovnováhu.

V rámci vyspělých ekonomik EU-27 se do čela zemí s nejvyšší individuální spotřebou (po Lucembursku) posunuje Spojené království, které se podle ekonomické úrovně nachází až na 7. místě. Lepší pozici v individuální spotřebě než v HDP mají rovněž Francie, Dánsko a Portugalsko. (V Irsku pozice v individuální spotřebě neodpovídá vytvářenému *národnímu* důchodu.) Před Itálií a Španělsko se posunují Řecko a Kypr, jejichž úroveň spotřeby je výrazně vyšší, než by odpovídalo jejich ekonomické úrovni. V Řecku se existující disproporce již projevily v neudržitelnosti takového vývoje.

Naopak ze 4. místa podle HDP na obyvatele na 7. místo podle individuální spotřeby se odsunuje Rakousko, mírně ztrácí v pořadí též Nizozemsko. Pořadí Německa (8. místo) zůstává v obou srovnáních stabilní. Z nových členských zemí má lepší umístění v individuální spotřebě než v ekonomické úrovni Polsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko, Bulharsko a Malta. V těchto zemích se tak děje buď na úkor míry investic, nebo za cenu vysokého deficitu výkonové bilance (pobaltské státy). Individuální spotřeba zemí bývalé EU-15 se s výjimkou Lucemburska pohybuje blízko 20 tisíc PPS na obyvatele. Nové členské země EU s výjimkou Bulharska a Rumunska se pohybují v rozmezí 10 až 15 tisíc PPS na obyvatele (Slovinsko je přitom blíže horní hranici).

V roce 2009 došlo k významným změnám v pořadí zemí podle individuální spotřeby, a to v neprospěch České republiky.²¹ Její mezinárodní pozice se zhoršila, když individuální spotřeba v propočtu na obyvatele poklesla ze 12,1 tisíc PPS v předchozím roce na 11,7 tisíc PPS. V rámci zemí EU-27 se tak ČR zařadila až na 20. místo. V relaci k Německu dosáhla podle HDP na obyvatele 69,2 %, avšak podle individuální spotřeby jen 60,6 %. Poprvé za dlouhé historické období *byla individuální spotřeba v České republice nižší než na Slovensku*, kde v roce 2009 stagnovala na 11,8 tis. PPS. I když v dalších letech se pořadí může opět obrátit, je zřejmé, že v prvním roce hospodářské recese byly dopady na obyvatelstvo tvrdší v ČR než na Slovensku. Ještě výraznější předstih získalo Slovensko před Českou republikou ve výdajích na konečnou spotřebu domácností (viz tabulka č. 6).

Výdaje na spotřebu domácností

Ve výdajích na konečnou spotřebu domácností je v České republice, v Maďarsku i ve Slovinsku výraznější odstup od vyspělých zemí než ve skutečné individuální spotřebě, která je zde částečně zlepšována vyššími naturálními sociálními transfery. V Polsku a na Slovensku je tomu

²¹ Za rok 2009 nejsou ještě k dispozici kompletní údaje za všechny země EU-27.

naopak. Výdaje na konečnou spotřebu domácností v propočtu na obyvatele dosáhly v roce 2009 v České republice 9,4 tisíc PPS, tj. v relaci k Německu jen 59,9 %.

Tabulka č. 6: Skutečná individuální spotřeba a výdaje na konečnou spotřebu domácností na obyvatele v zemích EU-5, Německu, Rakousku a Francii (2009)

	Skutečná individuální spotřeba		Výdaje na konečnou spotřebu domácností	
	V PPS	Německo = 100	V PPS	Německo = 100
Česká republika	11700	60,6	9400	59,9
Maďarsko	9700	50,3	7700	49,0
Polsko	10300	53,4	8700	55,4
Slovensko	11800	61,1	10000	63,7
Slovinsko	14000	72,5	11300	72,0
Německo	19300	100,0	15700	100,0
Rakousko	19000	98,4	15300	97,5
Francie	18800	97,4	14400	91,7

Zdroj: Eurostat – National Accounts (4. 11. 2010).

V ostatních střeoevropských zemích neexistuje ve srovnání s Českou republikou tak velký rozdíl v mezinárodní pozici, charakterizované buď ukazateli ekonomického výkonu nebo životní úrovni. Maďarsko mělo v roce 2005 stejnou relaci k průměru zemí OECD v HDP i ve skutečné individuální spotřebě v propočtu na obyvatele. Polsko mělo poměr v individuální spotřebě dokonce příznivější než v HDP, a to na úkor míry investic, která je zde silně podprůměrná (viz ECP, 2005, OECD – EUROSTAT 2007). Jmenované země investovaly do svého budoucího rozvoje méně než Česká republika.

Podle výdajů na konečnou spotřebu domácností je nápadný vzestup Kypru a Řecka, které se v roce 2008 posunuly na 2. a 3. místo v rámci zemí EU-27, hned za atypické Lucembursko. Tyto jižní země tak předbíhají vyspělé členské státy EU, za kterými nejen v ekonomické úrovni, ale i ve skutečné individuální spotřebě zaostávají. Je to dáno nižším podílem *naturálních* sociálních transferů (hrazených z veřejných zdrojů) na zdravotnictví, školství a ostatní služby.²²

Naopak severské země s vysokými naturálními sociálními transfery, které se podle individuální spotřeby nacházejí na předních příčkách evropského žebříčku – Dánsko, Švédsko, Finsko, ale též Nizozemsko – klesají podle výdajů na spotřebu domácností do střední skupiny s výdaji mezi 10 až 15 tis. PPS na obyvatele. Z nových členských zemí se na konci této střední skupiny pohybovaly v roce 2008 (před krizo-

²² Naturální sociální transfery, poskytované v rámci spotřeby vlády, nezahrnují peněžní transfery obyvatelstvu, které vcházejí do konečné spotřeby domácností. Nejde tedy o obvykle chápané (nenaturální) sociální transfery.

vým obdobím) Slovinsko, Česká republika a Slovensko. V nejslabší skupině s výdaji pod 10 tis. PPS se ocitají všechny ostatní nové členské země.

Mezinárodní srovnávací programy

V rámci institucí OSN i OECD byla založena řada mezinárodních srovnávacích programů, do kterých se pro země EU v detailnějším rozložení zapojil Eurostat. Podle staršího mezinárodního srovnávacího programu za rok 2005²³ lze srovnat pozici České republiky a ostatních zemí Visegrádské čtyřky podle výše individuální a kolektivní spotřeby a hrubé tvorby fixního kapitálu v relaci k průměru 30 zemí OECD. Orientačně jsou uvedeny též výdaje na spotřebu domácností, nezahrnující sociální transfery (viz tabulka č. 7).

Tabulka č.7: Relace vybraných zemí k průměru OECD podle HDP a jeho hlavních výdajových složek v roce 2005 (OECD = 100, v paritě kupní síly)

	HDP na obyvate- le	z toho výdaje na			
		skutečnou individu- ální spo- třebu	skutečnou kolektivní spotřebu	hrubou tvorbu fixního kapitálu	spotřebu domác- ností
Česká rep.	70	62	112	66	53
Maďarsko	59	59	82	49	49
Polsko	47	49	58	34	43
Slovensko	55	53	99	50	47

Zdroj: OECD – EUROSTAT (2007), s. 120.

Mzdy v mezinárodním srovnání

Mzdová úroveň se v nových členských zemích liší od vyspělých zemí více než úroveň HDP a produktivita práce. Nízké jednotkové pracovní náklady tvoří hlavní konkurenční výhodu, s níž se tyto země mohou na evropském a světovém trhu prosadit. Nejmenší rozdíl ve mzdách vůči vyspělým evropským zemím EU je ve Slovinsku, kde se mzdy v eurech pohybují téměř na polovině a v PPS zhruba na dvou třetinách mezd rakouských. Úroveň mezd v ostatních středoevropských zemích je nižší. V eurech se v roce 2009 pohybovaly mezi 24 % až 30 % a v PPS mezi 41 % až 49 % mezd rakouských. Velmi nízké jsou mzdy v později přistoupivších zemích – Bulharsku a Rumunsku (viz tabulka č. 8).

Slovenské mzdy byly až do roku 2008 značně nižší než v ostatních středoevropských zemích. Avšak po přijetí eura, vůči němuž měny

²³ Kompletní výsledky za rok 2008, který bude sloužit jako referenční v rámci probíhajícího kola ECP, budou k dispozici až v roce 2011 (kolo je předběžně označeno jako 2011 ICP Round).

ostatních středoevropských zemí v průběhu krize oslabovaly, se od roku 2009 v kurzovém přepočtu zvýšily, zatímco v ostatních zemích (s výjimkou dřívějšího člena eurozóny Slovinska) naopak relativně klesaly. Vyšší mzdová konkurenční schopnost Slovenska ve srovnání s Českou republikou tak do určité míry vyprchala. Zatímco v roce 2008 činily slovenské „eurové“ mzdy jen 74 % českých, v roce 2009 se zvýšily na 84 %. V relaci k Polsku byly slovenské mzdy v eurech v roce 2008 ještě nižší, v roce 2009 však úroveň polských mezd již předstihly.

Tabulka 8: Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku v relaci k Rakousku, 2008–2009

	Mzdy v kurzovém přepočtu				Mzdy v PPS			
	2008		2009		2008		2009	
	EUR	AT= 100	EUR	AT = 100	EUR	AT = 100	EUR	AT = 100
CZ	944	32,4	889	29,8	1341	50,3	1283	49,0
HU	791	27,2	713	23,9	1215	45,5	1144	43,6
PL	838	28,8	717	24,1	1247	46,7	1249	47,7
SK	697	23,9	745	25,0	1053	39,5	1081	41,2
SI	1391	47,8	1439	48,3	1727	64,7	1725	65,8
BG	268	9,2	303	10,2	619	23,2	658	25,1
RO	478	16,4	445	14,9	886	33,2	910	34,7
AT	2913	100,0	2980	100,0	2668	100,0	2621	100,0

Zdroj: Astrov, Holzner, Laski, Podkaminer et al. (2010), s. 145–148, vlastní výpočty.

3.5. Relace alternativních ukazatelů

Srovnání alternativních ukazatelů v rámci zemí EU i v rámci zemí OECD ukazují, že mezinárodní pozice české ekonomiky je podstatně méně příznivá podle ukazatelů HND a ČND než podle HDP (srovnej grafy č. 4 a 5 a tabulku č. 5). Relace ukazatelů charakterizujících životní úroveň je až na výjimky ještě méně příznivá než podle ukazatele čistého národního důchodu, jak ukazují relace skutečné individuální spotřeby – SIS (viz tabulka č. 9).

Tabulka č. 9: Relace České republiky k EU-27, EU-15 a vybraným zemím podle alternativních ukazatelů v propočtu na obyvatele v roce 2009 (v PPS, seskupení zemí či vybraná země = 100)

	HDP	HND	ČND	SIS
EU-27	80	76
EU-15	73	68	65	...
Německo	69	64	61	61
Rakousko	66	62	61	62
Francie	75	70	66	62
Spojené království	69	64	58	53
Slovinsko	92	88	85	84
Slovensko	113	107	105	99
Maďarsko	128	126	123	121
Polsko	132	129	117	114

Zdroj: EUROSTAT – National Accounts (7. 11. 2010), vlastní výpočty.

Důvodem horších relací v ukazatelích spotřeby obyvatelstva než v ukazatelích ekonomického výkonu v České republice je relativně vysoká míra hrubých i čistých investic a většinou též menší pasivum ve vztahu k zahraničí než v ostatních srovnávaných zemích. Vyváženější vztah spotřeby obyvatelstva k ČND je v relaci k sousednímu Německu, ve srovnání s nímž úroveň HDP na obyvatele v PPS v roce 2009 dosahovala 69 %, podle HND na obyvatele 64 % a podle ČND na obyvatele 61 %. Přitom relace ve skutečné individuální spotřebě na obyvatele byla stejná jako v ČND, neboť Německo vyniká vysokým kladným saldem obchodní bilance a rovněž jeho míra investic je v rámci vyspělých zemí nadprůměrná.

Zarážející je změna, ke které došlo v roce 2009 v relaci ke Slovensku. I když podle všech ukazatelů ekonomického výkonu či vytvářeného hrubého i čistého důchodu na obyvatele (i vyplácených průměrných mezd) jsou ukazatele v České republice vyšší, individuální spotřeba a zejména pak výdaje na spotřebu domácností jsou od roku 2009 vyšší na Slovensku. Krizový pokles v roce 2009 se dotkl slovenského obyvatelstva méně než českého. Pokles výdajů na spotřebu domácností České republiky v relaci ke Slovensku je nápadný i při srovnání s rokem 2005 (srovnej s tabulkou č. 7). Částečně vyplývá ze slovenských reforem posledních let, které snížily sociální transfery a přesunuly část výdajů k úhradě domácnostem. Skutečná individuální spotřeba však byla až do roku 2008 v České republice vyšší.

4. VLIV GLOBALIZACE NA EKONOMICKÝ VÝKON A JEHO MĚŘENÍ

4.1. Rozostřené hranice národních ekonomik

Proces globalizace mění mimo jiné i zavedené vnímání vývoje základních ekonomických ukazatelů v hranicích jednotlivých států. Úspory nákladů multinacionálních firem, plynoucí z nesrovnatelně nižších mzdových nákladů v rozvojových zemích kde podnikají, jsou součástí jejich zisku. V zemích s vyšší cenovou hladinou, kde sídlí firmy multinacionálů a kde se výrobky z rozvojových zemí prodávají nebo vstupují jako subdodávky do další výroby, je tento mimořádný zisk vykazován jako součást přidané hodnoty, která tvoří hrubý domácí produkt a z něho odvozenou produktivitu práce.

Dovoz spotřebního zboží, oceňovaný při přepočtu do stálých cen podle standardních indexů dovozních cen, je na trzích vyspělých zemí (v konečné spotřebě domácností) realizován za ceny podstatně vyšší. (Jen část rozdílu mezi cenami v dovážející a vyvážející zemi přitom inkasují spotřebitelé v levnějších nákupech.) Konečná spotřeba ve stálých cenách jako výdajová složka HDP je v důsledku toho podstatně vyšší než součet „reálných“ dodávek z domácí výroby a vykázaného dovozu ve stálých cenách. Podobně je tomu s dodávkami investičního charakteru. (Tento rozdíl je v tvorbě HDP v běžných cenách zachycen

jako zisk distribučních odvětví.) Vzniká otázka, nakolik uváděný postup ztěžuje interpretaci základních ekonomických ukazatelů.

Dodavatelsko-odběratelské řetězce obepínají již celou zeměkouli. Pokud jde o vnitropodnikové ceny, které se vykazují pro daňové účely při pohybu zboží v rámci nadnárodních firem, ty jsou stanoveny čistě subjektivně v zájmu optimalizace zisku dané korporace a je velmi obtížné je objektivizovat. Tyto transakce jsou ve statistice zachyceny zkrusleně. Avšak i ceny výrobků, za které se obchoduje mezi různými dodavateli a odběrateli v zahraničním obchodě zemí ekonomicky vyspělých a zemí rozvojových, jsou při zachycování ekonomického růstu a z něho odvozených ukazatelů obtížně interpretovatelné.

Vzniká problém, jak zachytit obchodování zemí s různou úrovní srovnatelných cenových hladin (Comparative Price Levels – CPL). Nominální kurz měny v rozvojových zemích se silně odchyľuje směrem dolů od parity kupní síly. PPP je jednotka měnové konverze, která vyjadřuje poměr ceny stejného zboží a služeb v národní měně k jeho ceně v jednotce srovnávané země. Mezinárodní srovnávací projekty pracují s pojmem PPP zejména za účelem srovnání objemů reálného HDP celkem i v propočtu na obyvatele. Podpůrně by bylo možné propočty v PPP použít i při porovnání jednotlivých složek hrubého ekonomického výkonu (gross output) v jednotlivé zemi.²⁴

Paritní kurz by při navrhovaném postupu převáděl jednotlivé složky hrubého výkonu do mezinárodní cenové úrovně. Pokud bychom ocenili hrubý výkon i od něho odpočítávanou mezipotřebu (intermediate consumption) v PPP, pak by byl růst HDP ve vyspělých zemích při vzrůstajícím offshoringu nižší a v rozvojových zemích naopak vyšší než podle standardních statistických ukazatelů. Tento postup, měřící „fyzický objem“ zboží a služeb, produkovaných v dané zemi při propočtu HDP výrobní metodou, by pro zajištění konzistence bylo nutno rozšířit i na dovoz a vývoz při propočtu výdajovou metodou. V takovém případě by byl objem dovozu z rozvojových zemí v relaci k celkovému HDP vyspělých zemí vyšší²⁵ a příspěvek čistého vývozu k HDP by byl při rychle se zvyšujícím offshoringu nižší, než jak je dosud vykazován.

4.2. Odhady imaginárního HDP v USA (jev zvaný „phantom GDP“)

USA jsou silně angažovány v dovozech zboží a služeb a v přemísťování výroby do rozvojových zemí, jakož i v imigračních tazích pracovních sil z jihu kontinentu. V odborné veřejnosti probíhá intenzivní diskuse o obecných otázkách globalizace, o citlivých imigračních problé-

²⁴ V mezinárodních projektech jsou údaje v PPP k dispozici pouze za celkový HDP a jeho složky, nikoliv za hrubý výkon (gross output) včetně meziprojektu, přičemž při agregaci jednotlivých složek HDP se používají různé aditivní i neaditivní metody.

²⁵ Viz stížnosti na podceněný objem čínského dovozu v diskusi v USA.

mech a o důsledcích těchto procesů na zkreslené vykazování základních ekonomických ukazatelů. Poznatky ze střetu názorů, týkajících se různých náhledů na přínos z přemístování výrob, přinesl časopis Business Week. V titulním tématu časopisu z 18. června 2007 představil M. Mandel závěry z probíhající diskuse v článku „The Real Cost of Offshoring“ (Reálné náklady přesunu výrob). V České republice ohlasy této diskuse přinesl v roce 2007 týdeník Ekonom v č. 27 (viz Fiala, 2007; Vintrová, 2007).

Začátky diskuse, kterou Business Week shrnul do pojmu „phantom GDP“ (zdánlivý, klamný, imaginární HDP), lze vystopovat již v roce 2003. Tehdy se týkala především informačních technologií. V uváděném roce prudce vzrostly dovozy elektroniky z Číny a Indie, které byly dříve daleko méně významné. Přemístování výrob do Asie začalo nabírat dynamiku po roce 1997, kdy byla přijata mezinárodní dohoda o informačních technologiích, která podstatně omezila cla na toto zboží a s ním související služby.

Offshoring se v posledních letech v USA prudce rozšířil do celé řady odvětví zpracovatelského průmyslu. V současnosti je příznačný zejména osud nábytkářského průmyslu nebo výroby televizí a ostatní podobné techniky. V předkrizovém období se import nábytkářského průmyslu zvýšil ze 17 mld. USD v roce 2000 na více než 30 mld. USD v roce 2006. V perspektivě lze očekávat, že nízkonákladové ekonomiky budou postupovat výše ve výrobním hodnotovém řetězci, čímž se bude problém dále vyostřovat. Již dnes je čínský „exportní koš“ mnohem více znalostně náročný, než by odpovídalo stupni ekonomického rozvoje země.

Zisky, vyplývající z přemístování výrob, jsou vlastněny firmami, etablovanými v USA. Zastánci dosavadního postupu vykazování proto logicky argumentují, že jsou oprávněně započítány do zde vytvářeného HDP. Odvozeně je pak vykazován i vysoký růst produktivity práce, počítané z přidané hodnoty.

Kritikové namítají, že vykazované zisky jsou *přínosem z obchodování se světem*, a nikoliv výsledkem efektivnější domácí výroby.²⁶ S tím je v souladu i fakt, že mzdy domácích dělníků nerostou tak rychle, jak by odpovídalo vykazovaným výsledkům v ekonomickém výkonu a produktivitě. (Ovšem odměny a platy manažerů, odvozované z docilovaných úspor nákladů při přesunu výrob, se zvedají do nebývale vysokých hodnot.) Úspory nákladů, jež firmy vykazují, nereprezentují růst produktivity amerických dělníků, kteří vyrábějí zboží a poskytují služby v USA. Paradoxem je, že v dotčených sektorech se jeví jako ukazatel zvýšené produktivity amerických dělníků to, co je ve skutečnosti ukazatelem jejich nízké konkurenční schopnosti.

²⁶ Podobný problém se týká výše uváděného rozdílu mezi ukazatelem HDP, který nezahrnuje vliv směnných relací, a reálným hrubým domácím důchodem, který tento vliv bere v úvahu.

Argumenty odpůrců, zpochybňujících zahrnování přínosů z přesunu výrob do domácího HDP, jsou však napadány z opačné strany. Obhájcí dosavadního postupu argumentují „*neviditelným vývozem*“ nadnárodních společností při přemísťování výrob. Tyto společnosti poskytují svým zahraničním dodavatelům a pobočkám podnikatelské znalosti a trénink, zasvěcují je do manažerských praktik a dovedností a vybavují je různými druhy potřebných informací pro podnikání. Významné je předávání poznatků výzkumu a vývoje, designu nových výrobků a dalších služeb. Tento neviditelný vývoz, nezahrnutý do oficiálních dat, přináší jeho poskytovatelům protihodnotu v levném dovozu výrobků a služeb.

V probíhající diskusi jsou předkládány kvantifikované odhady důsledků přemísťování výrob na ekonomické ukazatele. Business Week odhaduje absolutní výši zkrácení HDP od roku 2003 do roku 2006 na 66 mld. USD. Tato částka se v ročním tempu růstu HDP projeví jako snížení o 0,5 procentního bodu, což nevyhlíží dramaticky. Pro charakteristiku výkonu zpracovatelského průmyslu to však znamená 40 % jeho přírůstek za stejné období. Růst tohoto sektoru je používanými statistickými metodami zkrácen nejvíce.

Důsledky, projevující se v ukazatelích produktivity práce, nejsou rovněž zanedbatelné. Oficiální statistiky vykazují zrychlení temp růstu produktivity práce na národohospodářské úrovni v letech 2003–2006 na 1,8 % ročně. Podle názoru odpůrců ve skutečnosti tempa nedosahovala ani 1,6 % ročně, což je údaj shodný s výsledky v 80. letech. Značná část vykazovaného přínosu produktivity práce v pozdních 90. letech i v období před vypuknutím hospodářské recese má podle kritického hodnocení svůj původ v levném dovozu z přemísťovaných výrob.

Výhrady ke statistice jsou zaměřeny na nedostatečnou *vypovídací schopnost ukazatelů dovozních cen*. V uváděném kritickém období od roku 2003 do roku 2006 je vykázán vzestup dovozních cen v nábytkářském průmyslu o 6,7 %. Přitom jsou všeobecně známy údaje o čínském nábytku, vytlačujícím výrobu domácí proveniencce, který je dovážen za zlomek původní domácí ceny. Oficiální statistiky uvádějí zvýšení dovozů z Číny do USA v průběhu let 2003–2006 o 89 % při vykazovaném poklesu dovozních cen o pouhé 2,3 %. Údaje o objemu dovozu z Číny, založené na kurzových přepočtech, se při srovnání s cenovou hladinou v USA ocitají mimo realitu. Představitelé BLS (Bureau of Labor Statistics), zodpovídající za danou statistiku, se hájí tím, že údaje cenové statistiky nejsou určeny k měření cen zboží, jehož domácí výroba se zaměřuje dovozem ze zahraničí.

V podstatě jde o problém různých srovnatelných cenových úrovní v USA a v Číně. V kurzovém přepočtu stojí stejné zboží v Číně pouze zlomek ceny, za kterou se obchoduje v USA. Národní cenová statistika však problém různých cenových hladin v jednotlivých zemích neřeší. Jejím úkolem je porovnávat vývoj cen srovnatelných výrobků zvláště ve

výrobě, ve spotřebě či v dovozu. Při konstrukci indexu dovozních cen se neporovnávají ceny stolu či židle, vyráběných dříve v USA a nyní dovážených z Číny, ale pouze ceny dřívě a nyní dovážených výrobků se zhruba stejnými technickými parametry a ukazateli kvality. Nezachytí se tedy fakt, že při velkém růstu dovozu z Číny se do USA dostávají podstatně levnější výrobky než dřívě z domácí výroby.

Vrcholní vládní statistici USA se k uváděnému problému vyjadřují rozpačitě. J. Steven Landefeld, ředitel BEA (Bureau of Economic Analysis)²⁷ se v diskusi vyjádřil, že podle jeho stanoviska v uváděných sporech „existuje něco reálného, ale nikdo neví, jak velký rozměr to představuje.“ Matthew J. Slaughter, vysokoškolský ekonom z Amos Tuck School of Business při Dartmouth College a dřívější člen sboru poradců prezidenta Bushe k tomu dodává: „Dopady mohou být potenciálně velké. Mám obavy, že budou pronikavé“ (viz záznam diskuse ve shrnutí M. Mandela).

V širších souvislostech se důsledky týkají celkové hospodářské strategie, měnovou politiku centrální banky (Fedu) nevyjímaje. Odečteme-li vliv přínosu z přesunu výrob, ekonomická situace USA se za předkrizové období nejevila zdaleka tak růžovou, jak údaje napovídaly. Byl-li vykazovaný růst HDP od roku 2003 do roku 2006 ročním tempem 3,3 % považován za solidní, ve skutečnosti byl o půl procentního bodu nižší. Hospodářská politika by se neměla řídit imaginárními, zkreslenými ukazateli.

4.3. Vliv rozdílné cenové hladiny v české ekonomice

Proces globalizace mění mimo jiné i zavedené chápání a hodnocení vývoje základních ekonomických ukazatelů. Dilema, diskutované v USA, ukazuje, že *evidence ekonomického růstu v úzce národních hranicích* se stává obtížně uchopitelnou.

Možné zkreslení vykazovaného ekonomického růstu se netýká jen ekonomiky USA, ale vztahuje se na všechny ekonomicky vyspělé země, v nichž mají sídlo nadnárodní firmy, přemísťující výrobu do zemí s nízkými náklady. Ve vyspělých zemích Evropské unie nebo v Japonsku však zatím tento problém není tak intenzivně diskutován jako v USA.

Pokud jde o důsledky globalizace na vykazované ekonomické ukazatele v České republice, aktivní offshoring zde zatím nenabyl významnějších rozměrů, i když dovoz z Číny se proti výchozímu období na počátku transformace výrazně zvýšil a netýká se již jen výrobků pro konečnou spotřebu a investice.

²⁷ BEA je vrcholným statistickým orgánem, vykazujícím údaje o HDP.

Ekonomická a cenová úroveň ČR se nachází někde uprostřed mezi ekonomicky nejvyspělejšími zeměmi a nízkonákladovými ekonomikami. Přitom v evropském měřítku je cenová úroveň spotřeby domácností i celkového HDP podstatně nižší, než by odpovídalo dosažené ekonomické úrovni (měřené HDP na obyvatele v paritě kupní síly).

Agregátní jednotkové pracovní náklady (JPN), měřené v eurech na jednotku reálného HDP, jsou zhruba na úrovni 60 % ve srovnání s průměrnými náklady v EU-27.²⁸ Ve srovnání s Čínou nebo Indií, ale i s Ukrajinou jsou však několikanásobně vyšší.

V rámci evropských zemí (zejména ve vztahu k Německu) hrají levné dovozy subdodávek i hotových výrobků z České republiky podobnou úlohu jako dovozy z Číny do USA. Rozdíl cenových hladin mezi Českou republikou a Německem je ovšem významně menší než mezi Čínou a USA, proto jsou menší i zisky Německa z offshoringu, které zdaleka nedosahují relací a rozměrů, běžných v USA.²⁹ Při kooperaci v rámci Evropy však lze těžit z geografické blízkosti, která snižuje transportní a jiné náklady.

V celosvětovém rámci ve vztahu k Ukrajině, Rusku a zemím východní Asie se Česká republika nachází na opačném pólu, neboť cenová úroveň i JPN jsou zde podstatně vyšší. Zatímco cenová úroveň celkového HDP České republiky v relaci k EU-27 činila v roce 2009 zhruba 69 %, na Ukrajině dosahovala jen 36 %. Agregátní jednotkové pracovní náklady v relaci k Rakousku činily ve stejném roce v České republice 46 % a na Ukrajině dosahovaly pouze 33 % (viz Astrov, Holzner, Laski, Podkamier et. al., 2010).

²⁸ Vlastní propočten na základě EUROSTAT – National Accounts, 8. 11. 2010 (HDP na pracovníka) a Astrov, Holzner, Laski, Podkamier et al., s. VIII (pracovní náklady na zaměstnance).

²⁹ Srovnatelná cenová hladina (CPL) celkového HDP činila v roce 2009 v ČR v relaci k EU-27 zhruba 69 %, v relaci k Německu 64 % (vlastní propočten na základě údajů EUROSTAT, National Accounts, 8. 11. 2010). Koeficient ERDI, tj. poměr nominálního kurzu CZK/EUR k paritnímu kurzu CZK/PPS za celkový HDP v relaci k průměru zemí EU-27 činil $26,44/18,33 = 1,45$. Nominální kurz čínského jüanu k americkému dolaru činil ve stejném roce 6,831 CNY/USD, paritu kupní síly jüanu v relaci k USA odhaduje WIIW ve stejném roce na 3,828; na základě těchto údajů lze odhadnout koeficient ERDI v relaci Čína – USA na 1,78. V relaci k EU je koeficient ERDI v Číně vyšší. Při nominálním kurzu CNY/EUR 9,526 činil paritní kurz celkového HDP k průměru zemí EU-27 jen 4,808, tj. ERDI v relaci Čína k EU-27 = 1,98. V relaci k Německu činil ERDI Číny 2,13 a ERDI ČR 1,56 (vlastní propočty podle údajů EUROSTAT – National Accounts a Astrov, Holzner, Laski, Podkamier et al., s. 141). Rozdíl koeficientů ERDI v relaci ČR – Německo, resp. ČR – EU27 a Čína – USA, Čína – EU-27 a Čína – Německo vychází sice jako významný, nikoliv však řádový (podle starších odhadů byly rozdíly vyšší). Není však k dispozici ERDI pro jednotlivé složky HDP, kde v mezinárodně obchodovaném zboží a službách mohou být koeficienty odlišné.

5. ZÁVĚR

Hrubý domácí produkt představuje jednu z klíčových charakteristik ekonomického výkonu a celkové prosperity. Při širokém využívání tohoto ukazatele v odborných ekonomických materiálech i v populární publicistice je nutno vnímat jeho omezení a doplňovat jej souborem navazujících charakteristik a alternativních indikátorů, vystihujících rozličné aspekty ekonomického rozvoje a sociálního pokroku.

Doporučení mezinárodních odborných institucí, věnujících se adekvátnímu zachycování ekonomického a sociálního rozvoje, se orientují na přechod od produkčně orientovaného systému k měření celkového blahobytu současných i budoucích generací. Rozšířené charakteristiky ekonomického a sociálního pokroku propojují různé dimenze a zdůrazňují udržitelnost a stabilitu ekonomického růstu. To předpokládá respekt k ekologickým hlediskům a kvalitativním stránkám ekonomického a sociálního rozvoje. Kromě klasických charakteristik jako je HDP je třeba zkoumat okruh otázek týkajících se kvality života a udržitelnosti ekonomického růstu při respektování komplexnosti a multidimenzionálního charakteru zboží služeb. Pro mnohé ekonomiky, evropské pak zvláště, je zvýšení ekonomického výkonu spíše záležitostí kvality než kvantity zboží a služeb.

Analýza postupu reálné konvergence na základě alternativních indikátorů prokazuje, že ukazatel HDP ve stálých domácích cenách nezachycuje všechny významné vlivy, působící na odstraňování mezery v ekonomické úrovni. Postup reálné konvergence charakterizovaný vývojem HDP na obyvatele v běžných paritách kupní síly se může odlišovat od vývoje objemových indexů, konstruovaných ve stálých domácích cenách. V krajních případech se mohou projevit *statistické paradoxy*, kdy reálná konvergence probíhá i při pomalejších vykazovaných tempech ekonomického růstu, anebo kdy naopak při vykazovaném předstihu v tempech růstu HDP dochází k reálné divergenci, jako tomu bylo například při srovnávání plánovaných a tržních ekonomik v období před rozpadem Východního bloku.

Nedostatečné zachycení některých *kvalitativních faktorů* v HDP, měřeném ve stálých domácích cenách, je jedním z hlavních důvodů zkoumaných odchylek. Stálé ceny neodrážejí *zlepšování nebo zhoršování směnných relací* v obchodování se světem. Efekt vývoje směnných relací, výrazně ovlivňující rychlost konvergence v malých otevřených ekonomikách, lze zachytit ukazatelem *reálného hrubého domácího důchodu (RHDD)*. Tempa růstu RHDD byla v České republice v dlouhodobém vývoji o více než půl procentního bodu rychlejší než tempa růstu HDP. Na Slovensku je tomu naopak. V důsledku toho se tempa růstu RHDD v obou zemích liší méně než tempa růstu HDP, která jsou na Slovensku podstatně rychlejší.

Mezi *faktory konvergence* v dohánějících ekonomikách je nejvýznamnější předstih v tempech růstu produktivity práce. *Úroveň produktivity práce* je v rámci zemí EU-10 nejvyšší ve Slovinsku a na Slovensku (85 %, resp. 79 % k EU-27, 2009). ČR má lepší pozici v ekonomické úrovni než Slovensko, avšak v produktivitě práce zaostává.

Nejvyššího ukazatele HDP na obyvatele v rámci zemí Visegrádské čtyřky dosahuje Česká republika díky vyššímu *využití pracovních zdrojů*. Ve srovnání s Maďarskem je v České republice podstatně vyšší míra ekonomické aktivity a ve srovnání se Slovenskem podstatně nižší míra nezaměstnanosti. V rámci celé EU významně zlepšuje ekonomickou pozici České republiky *demografický faktor*, neboť podíl ekonomicky závislých osob v předproduktivním i poproduktivním věku je zde v souhrnu o 8 p.b. nižší než v průměru za země EU-27. Před koncem 30. let a zejména pak kolem roku 2050 se však situace obrátí a vývoj ekonomické úrovně bude silně ohrožen stárnutím českého obyvatelstva.

Alternativní ukazatele, které charakterizují mezinárodní ekonomickou pozici jednotlivých zemí z různých stránek, ukazují významné rozdíly na výsledné škále. Většina nových postkomunistických členských zemí se vyznačuje *nižší úrovní HND než HDP* na obyvatele v relaci k průměru zemí EU. Je to způsobeno rozsáhlými zahraničními investicemi, které prudce vzrostly v době přičleňování k EU. Zisky z těchto investic se s určitým časovým odstupem začínají stahovat do mateřských zemí investorů, a to v období hospodářské recese zvláště intenzivně. V České republice byl v roce 2009 hrubý národní důchod (HND) o 6 procentních bodů nižší než HDP, což představovalo největší rozdíl ze všech zemí EU-10 (do roku 2008 byl nejvyšší rozdíl rovněž 6 bodů v Maďarsku). Mezera mezi HDP a HND se postupně zvětšuje a rozšiřuje se i na země, kam zahraniční investice přicházely později.

Země s vyšší kapitálovou náročností, ke kterým v důsledku svého průmyslového zaměření patří Česká republika, mají *méně příznivou mezinárodní pozici v ČND než v HND* v důsledku vyšší spotřeby fixního kapitálu. Spolu s dalšími faktory, jako je výše přebytku v obchodní a výkonové bilanci, se tato skutečnost odráží v *horší mezinárodní pozici, pokud jde o skutečnou individuální spotřebu a výdaje na konečnou spotřebu domácností*, než v celkové ekonomické úrovni. (Skutečná individuální spotřeba je přitom v České republice zlepšována vyššími sociálními transfery.)

K zářející změně došlo v roce 2009 v relaci ke Slovensku. Ačkoliv všechny ukazatele ekonomického výkonu či vytvářeného hrubého i čistého důchodu na obyvatele (i vyplácených průměrných mezd) jsou v České republice vyšší, individuální spotřeba byla vyšší na Slovensku. I když se tato relace může v dalších letech opět obrátit, je zřejmé, že krizový pokles v roce 2009 se dotkl slovenského obyvatelstva méně než českého. Individuální spotřeba zde pouze stagnovala, zatímco

v ČR klesala. Slovensko je přitom nákladově konkurenceschopnější, neboť má při nižších mzdách a nižších celkových pracovních nákladech vyšší úroveň produktivity práce (HDP na pracovníka v PPS).

6. POUŽITÁ LITERATURA

ASTROV, V. – HOLZNER, M. – LASKI, K. – PODKAMINER, L. et al. (2010): Will Exports Prevail over Austerity? Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecasts, No. 6, July 2010.

BEA – Bureau of Economic Analysis (2008): Concepts and Methods of the U.S. National Income and Product Accounts. Washington, U.S. Department of Commerce, July 2008.

Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress – CMEPSP (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris, CMEPS, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr, 2009.

ECFIN (2009): Economic Forecast Autumn 2009. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2009.

ECFIN (2010): Statistical Annex of European Economy, Spring 2010. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2010(a).

ECFIN (2010): Economic Forecast Spring 2010. Luxembourg, European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs 2010(b).

EUROSTAT (2010): National Accounts (database). Luxembourg, EUROSTAT 2010(a).

EUROSTAT (2010): Structural Indicators (database). Luxembourg, EUROSTAT, 2010(b).

EUROSTAT (2010): Population and Social Conditions (database). Luxembourg, EUROSTAT, 2010(c).

FIALA, Z. (2007): Kdo je vítěz globalizace? *Ekonom*, 2007, č. 27, s. 34-35.

GLIGOROV, V. – RICHTER, S. et al. (2007): High Growth Continues, with Risks of Overheating on the Horizon. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Research Reports, No. 341, 2007.

GLIGOROV, V. – PÖSCHL, J. – RICHTER, S. et al. (2009): Where Have All the Shooting Stars Gone? Vienna, The Vienna Institute for

International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast No. 4, July 2009.

GLIGOROV, V. – HAVLIK, P. – LANDESMANN, M. – PÖSCHL, J. – RICHTER, S. et al (2010): Crisis Is Over, but Problems Loom Ahead. Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Current Analyses and Forecast, No. 5, February 2010.

HÁJEK, M. (2008): Ekonomický růst v ČR a nových členských zemích Evropské unie v období 1995–2006. *Politická ekonomie*, 2008, č. 4, s. 435–448.

IMF (2007): Spillovers and Cycles in the Global Economy. In: *World Economic Outlook*. Washington, International Monetary Fund, April 2007.

IMF (2010): Recovery, Risk, and Rebalancing. In: *World Economic Outlook*. Washington, International Monetary Fund, October 2010.

KOHLI, U. (2004): Real GDP, Real Domestic Income, and Terms-of-trade Changes. *Journal of International Economics*, 2004, Issue 1, s. 83–106.

KRUGMAN, P. (2009): Přehodnocení produktivity americké ekonomiky. *Britské listy*, 17. 4. 2009 (podle blogu na serveru New York Times).

MANDEL, M. (2007): Economics Unbound. Phantom GDP and Comparative Advantage. *Business Week*, 2007, June 9.

MANDEL, M. (2007): The Real Cost of Offshoring. *Business Week*, 2007, June 18.

MINISTERSTVO FINANČÍ ČR (2010): Makroekonomická predikce České republiky. Praha, Ministerstvo financí ČR, říjen 2010.

MOLNAR, M. – PAIN, N. – TAGLIONI, D. (2007): The Internationalisation of Production, International Outsourcing and Employment in the OECD. Paris, OECD Working Papers, No. 561, April 2007.

OECD (2007): The Internationalization of Production, International Outsourcing and Employment in the OECD. Paris, OECD 2007.

OECD – EUROSTAT (2007): Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2005 Benchmark Year. Paris, OECD – EUROSTAT, 2007.

OECD (2010): OECD Economic Outlook, Volume 2010/1, No. 87. Paris, OECD, May 2010.

STIGLITZ, J. – SEN, A. – FITOUSSI, J. P. (2009): The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited. Paris, CME-PS, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr, 2009.

VINTROVÁ, R. (2006): Historické předpoklady a reálné perspektivy konvergence České republiky k Evropské unii. Praha, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č. 7, 2006.

VINTROVÁ, R. (2007): Dovezená produktivita: je ukazatel HDP ve vyspělých ekonomikách významně zkreslován? *Ekonom*, 2007, č. 27, s. 36–37.

WORLD BANK (2008): A Portrait of the Global Economy. In: Washington, World Development Indicators, s. 193–195, 2008.

ŽDÁREK, V. (2009): Moderní způsoby produkce a přímé zahraniční investice. *Politická ekonomie*, 2009, č. 4, s. 509–543.